

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Náhradní rodinná péče jako alternativa rodiny

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:

Věra Kazdová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Náhradní rodinná péče jako alternativa rodiny jsem zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Brno 10. 04. 2012

Věra Kazdová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Věra Kazdová

Obsah

Úvod	5
1 Vymezení základních pojmů	6
1.1 Definice rodiny	6
1.2 Vývoj rodiny	7
1.3 Význam rodiny pro zdravý vývoj dítěte	8
1.4 Rodičovství	9
2 Náhradní rodinná péče	11
2.1 Náhradní rodinná péče z historického hlediska po současnost.....	11
2.2 Náhradní rodinná péče v některých evropských zemích	13
3 Jednotlivé typy náhradní rodinné a ústavní péče s jejich specifiky	15
3.1 Náhradní rodinná péče	16
3.2 Náhradní péče ústavní.....	18
3.3 Druhy pěstounské péče (dále jen PP)	20
4 Proces zprostředkování pěstounské péče	25
5 Empirická část	28
5.1 Kauza č. 1	29
5.2 Kauza č. 2	32
5.3 Kauza č. 3	35
5.4 Kauza č. 4	38
5.5 Kauza č. 5	41
Závěr	49
Resumé	50
Anotace	51
Seznam literatury a jiné zdroje	52

Úvod

„Porozumět výchově znamená porozumět vztahu mezi vychovatelem a dítětem.“

Zdeněk Matějček.

Ve své práci se chci zabývat problémem náhradní rodinné péče hlouběji. Ústředním problémem bude srovnání ústavní a náhradní rodinné péče. Ačkoliv se tento pojem – tj. náhradní rodinná péče – v zákoně č. 94/1963 Sb. o rodině neobjevuje, tradičně jsou jím v praxi chápány tyto druhy náhradní výchovy – osvojení (také adopce), pěstounská péče (patří sem i skupinová pěstounská péče v SOS vesničkách), individuální poručenství a svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče (většinou příbuzný dítěte). Od 1. června 2006 se nově objevuje také pěstounská péče na přechodnou dobu. Zpravidla se této formě výchovy dává přednost před ústavní, i když výchovu ve vlastní rodině zcela nahradit nemůže. Náhradní rodinnou péčí podstupují většinou ty děti, o které se rodiče z nejrůznějších důvodů nemohou (např. narušení rodiny, špatné životní podmínky, rodiče nejsou zralí apod.) nebo nechtějí (poruchy osobnosti rodičů, týrání a zneužívání, ale i přehnaná péče) starat. Hlavním cílem je poskytovat náhradní rodinné prostředí dětem, které z nejrůznějších důvodů nemohou dlouhodobě žít a vyrůstat ve vlastní biologické rodině.

Ve své bakalářské práci bych se tomuto tématu více věnovala. Ve vybraných kazuistikách chci poukázat na pozitivní sociálně-psychologické aspekty (a především dopady na dítě a celou společnost) náhradní rodinné péče ve srovnání s velmi často diskutovanou péčí ústavní.

S tím souvisí také oblast rodinného práva, které je velmi přísné, což je kvůli závažnosti tématu pochopitelné. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že rigidnost některých paragrafů a nařízení často může náhradní rodinné péči až bránit a možné uchazeče odrazovat. V této části bych se ráda dotkla celého procesu zprostředkování náhradní rodinné péče. Do pěstounské péče jsou nejčastěji umisťovány děti sociálně osiřelé, které potřebují nejen trvalou individuální péči, ale i dlouhodobou výchovu v náhradní rodině.

Téma bakalářské práce „Náhradní rodinná péče jako alternativa rodiny“ jsem si vybrala vzhledem k tomu, že se týká problematiky, která souvisí se studiem sociální pedagogiky.

1 Vymezení základních pojmů

1.1 Definice rodiny

„V této neklidné době se máme uchýlit k rodině a tradiční komunitě. Stačí vzít rozum do hrsti a pokorně – třeba jen o krok – vrátit se k osvědčeným metodám, modelům a ctnostem,“ sdělil nám všem Václav Klaus v projevu u příležitosti výročí vzniku samostatného Československého státu. Může působit uklidňujícím dojmem, že se máme v nejistém světě kam uchýlit, k jistotám, k rodině. Dnes, když je rodina v ohrožení, se hledají různé cesty k řešení, z nichž již však mnoho k nápravě nevede. Proto je v této době důležité hledat alternativy, které dítěti prospějí a co nejlépe je připraví pro život a jejich správnou socializaci ve společnosti.

Žijeme ve světě, který prochází nesčetnými změnami, je poznamenán hlubokými konflikty, napětím a sociálními rozdíly. Proč jsou naše podmínky tak odlišné od těch, v nichž žili naši předkové. Kam budou směřovat směry budoucí. Jak se bude vyvíjet rodina, jaké budou její podmínky a možnosti?

Pokud bychom měli nalézt odpovídající definici rodiny s ohledem na různé oblasti použití tohoto pojmu, ale i s ohledem na proměnlivá hodnotová východiska v závislosti na civilizačním a kulturním pojetí dané společnosti, budeme se potýkat s mnohdy protichůdnými proudy. Proto nalezení toho nejoptimálnějšího modelu bude cílem této práce.

V jednotlivých vědních oblastech se význam tohoto termínu liší v závislosti na metodologických postupech, oblasti výzkumu a pojmovém ústrojí. Nelze proto hovořit o jediném všeobecně přijímaném pevném pojmu rodiny, ale spíše o proměnlivých variantách tohoto termínu tak, jak se odráží v různých vědních oborech. Jedna z nejjednodušších definic popisuje rodinu jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými či jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života. Probíhají v ní významné sociálně-psychologické jevy v životním kontinuu jedince. Právní řád naší republiky neobsahuje legální definici rodiny, dá se konstatovat, že za rodinu považuje především rodinu založenou manželstvím.

Rodina není právní subjekt, tím jsou pouze její členové. Ti jsou jako rodina posuzováni obecně tehdy, je-li mezi nimi příbuzenský, manželský, partnerský či jiný blízký vztah. Respektive jedná-li se o osoby blízké. A kdo je osoba blízká? Podle § 116

občanského zákoníku je to příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel, partner, jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké.¹

Na člověka jako na individuálního jedince se všemi jeho duševními vlastnostmi, procesy, projevy a stavy je zaměřen poměrně mladý obor, tj. psychologie rodiny. Zároveň neopomíjí závislost primárního prostředí, v němž jedinec vyrůstá a žije. Je potřeba zdůraznit, že poznatky obsažené v tomto oboru je soubor teoretických studií doplněných poznatky vycházející z praxe.

Současné společenské podmínky kladou na rodinu velké nároky. Lidé se potýkají s problémy, jako jsou strach z budoucnosti, ztráta zaměstnání, nedostatek finančních prostředků. Co se týče dětí, nedostatek společně tráveného volného času je suplován médii, počítačovými hrami, vlivy ne zrovna vhodných kolektivů.

Rodina zastává v životě jedince jednu z klíčových rolí. Svými úkoly, které plní vůči svým členům, naplňuje čtyři základní funkce: biologicko-reprodukční (obnova rodu), ekonomicko-zabezpečovací (přiměřené materiální podmínky), socializačně-výchovnou (úspěšně naplnit socializační proces dítěte) a emocionální (citové vztahy).

Právě nedostatek času věnovat se dětem je problémem současné doby. Ubývá společně strávené doby, společné činnosti, vytrácejí se setkání u rodinného stolu. Místo pohádky na dobrou noc se dítěti pustí video, místo pomazlení dostane digitální hru. Vzájemný lidský kontakt je nahrazován neosobní technikou. Neplnění některé z nich, často v kombinaci, vede k ohrožení dítěte v rodině vyrůstajícího.

Odpovědnost rodiny za výchovu dětí je zakotvena zejména v Zákoně o rodině² či Úmluvě o právech dítěte.³ Rodiče jsou nositeli práv a povinností k dítěti. Aby toto mohli plnit, mají zásadně právo mít dítě u sebe, ve své přímé osobní péči.

1.2 Vývoj rodiny

Rodina prodělala důležité změny, ale některé stejně významné rysy z minulosti přetrvávají. Původní význam slova rodina byl totiž podstatně jiný. Středověk i starověk tímto slovem označoval dvě dosti odlišné věci, žádná z nich se však nekryla s naší představou. Na jedné straně myslel rodinou to, co bychom dnes nazvali „velkou

¹ Z. č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, § 116

² Z.č. 94/1964 Sb.

³ Z.č. 104/1991 Sb.

domácností.“ Tedy společenství lidí, kteří spolu bydlí pod jednou střechou a hospodaří spolu, podléhající jedné bezprostřední autoritě „hlavě rodiny“. Druhé, stejně staré pojetí platilo paralelně ve společenském vědomí vládnoucích tříd. Nevztahovalo rodinu ke společné domestikaci, chápalo ji jako systém širokého pokrevního příbuzenství.

Moderní představa rodiny žádnému z těchto dvou pojetí neodpovídá. Předpokládá, že pro společnosti naší kultury je charakteristickou přirozenou a převládající formou rodiny párová monogamická rodina, tedy tvořená párem muže a ženy a jejich dětmi⁴.

Vývoj rodiny dospěl od rodiny vícegenerační, stabilní (rodina patriarchální 18. a 19. století), přes rodinu městskou, kdy se rodina zmenšuje a její členové se osamostatňují (rodina egelitární – počátek 20. století) až k současné rodině, kterou tvoří zpravidla jen rodiče (nebo pouze jeden z nich) a jedno či dvě děti, vazby zde nejsou postaveny na majetku, ale na citové rovině, což vede k malé stabilitě rodiny, která se snadno rozpadá (nukleární). Současné postavení rodiny ve vztahu k dítěti se vyvíjelo po staletí. Z toho plyne, že to, co bychom dnes považovali za ohrožování dítěte, bylo ve své době běžnou normou, ale mnohé také naopak.

1.3 Význam rodiny pro zdravý vývoj dítěte

„(...) když se podíváme na rodinnou výchovu z hlediska pedagogických zásad a pravidel, musíme přiznat, že je v ní plno chyb a slabých míst, a vůbec, že vypadá neuměle a primitivně. Správná výchova přece dbá na plánovitě, soustavně a důsledně udílení odměn a trestů-odměn za dobré a žádoucí, co dítě udělalo a trestů za to špatné a nežádoucí. Kdybychom tak měli čekat, až si některé děti zaslouží odměnu za dobré známky a vysvědčení, třeba bychom se ani nedočkali. Z toho lze odvodit jeden základní poznatek. Tam, kde lidé žijí skutečně spolu a ne jen vedle sebe, dělají – nebo se snaží dělat radost jeden druhému bez zásluhy. Není-li tomu tak, něco podstatného v rodinném soužití schází.“⁵

Aby z dítěte vyrostla zdravá a pro společnost užitečná osobnost, je třeba, aby vyrůstalo ve stálém a citově příznivém prostředí. A tímto životním prostředím by měla být rodina. Rodiče by měli vytvořit společenství, ve kterém bude všem dobře, kde budou mít rodiče rádi své dítě a budou se mít rádi navzájem.

⁴ Možný, I.: Moderní rodina, 1.vyd. Brno: Blok, s. 17, 18

⁵ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd. Praha: Portál, s. 44

Na utváření osobnosti dítěte mají vliv ale i kamarádi, škola, v dalším pak i zaměstnání. Rodina má však výsadní postavení – má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Výchova v rodině dítěti poskytuje základní orientaci v okolním světě, formuje jeho osobnost a poskytuje vše potřebné pro zařazení jedince do společnosti. Jedinec si pak tyto aspekty přenáší do rodiny prokreační, tedy té rodiny, kterou v budoucnu sám založí.

Zde je vhodné si připomenout poučku J. A. Komenského, že „na začátku mnoho záleží.“ Rodiče jsou nejdůležitějšími vychovateli, ostatní vychovatelé plní jen funkci doplňující.

Každý rodič by se měl alespoň pokusit o to, aby mohl s klidným svědomím říct, že pro řádnou výchovu svého dítěte ve slušného člověka udělal vše, co bylo v jeho silách.⁶

„Pro dítě je rodina místem hlubokých a trvalých citových vztahů. Čím jsou tyto vztahy slabší, povrchnější a krátkodobější, tím víc se blíží rodinná výchova výchově nerodinné – a má ovšem i takové následky. Citová angažovanost se v normálně fungující rodině vyvíjí a přetváří, jak děti vyrůstají a odrůstají – ale nepomíjí. Važme si toho a pracujme na tom.“⁷

1.4 Rodičovství

Vázným ohrožením socializace dítěte je nestabilita rodinného života. Fungování rodinného systému je stále více založeno na charakteru a osobnosti rodičů, na jejich citových vztazích a odpovědnosti za celou rodinu, proto když některý z partnerů selže ve své základní úloze nebo selžou-li oba, vážně se narušuje až rozvrací celé rodinné společenství.

Nejhůře jsou pak postiženy děti nedostatečnou péčí a výchovou, ztrátou pocitu jistoty a bezpečí a v extrémních případech i ztrátou domova. Rodičovství je také jednou ze základních potřeb člověka. Jejím uspokojením se naplňuje život muže a ženy jako rodiče a tato funkce se stává jednou ze základních funkcí jejich biologické a sociální existence. A ovšem ve svých důsledcích i jednou z podmínek existence společnosti vůbec. Není otcem a matkou dítěte jen ten, který dítě počal či porodil, ale ten, který dítě vychoval a uvedl do společnosti. Ten, který je sice biologickým rodičem, ale neplní

⁶ Právo a rodina č. 10/2001, Praha: Linde, s. 18

⁷ Matějček, Z., O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd., Praha: Portál, s. 30

požadavek kladený na pravé rodičovství, rodičem dítěte přestává být a ztrácí na dítě jakýkoli nárok.

A naopak, kdo se řádně stará, vychovává je a uvádí do společnosti, i když dítě na svět nepřivedl, stává se jeho pravým opakem. Jen v dobře fungujícím rodinném systému, plném porozumění a vřelého vztahu k dětem ať vlastním, či nově získaným, je možno poskytnout vše to, co dítě potřebuje ke svému všestrannému vývoji. A právě čím je dítě mladší, tím je tato podmínka naléhavější.⁸

Je proto nutné řešit situaci dětí, jež byly o prostředí vlastní rodiny ochuzeny trvale, hledáním a nalézáním vhodné rodinné náhrady, vhodného náhradního prostředí.

⁸Radvanová, S. Koluchová, J., et.al. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*, Praha: SPN, s. 10, 11

2 Náhradní rodinná péče

2.1 Náhradní rodinná péče z historického hlediska po současnost

Počátek pěstounské péče začíná ve starověku, kdy se k péči o opuštěné děti používala péče placených kojných a tato úprava pokračovala i ve středověku, to však již k péči o tyto děti přispěly nalezince. V Čechách se péče o chudé a osiřelé děti ujímal počátkem 17. století Vlašský špitál v Praze, který stal průkopníkem mezi nalezenci. V 19. století se děti z nalezinců začaly svěřovat do náhradních rodin, které za péči o děti dostávaly zapláceno a toto období lze považovat za počátek pěstounské péče vykonávané za odměnu.⁹

Právní úpravu pěstounské péče lze najít prvně ve všeobecném občanském zákoníku z r. 1811. Osud opuštěných dětí mohl být také řešen osvojením, problém byl v malém počtu zájemců o osvojení a také v tom, že až do roku 1914 nemohly být nemanželské děti osvojovány svými rodiči.

Významným obdobím pro pěstounskou péči byl rok 1921, kdy byl přijatý zákon č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských, dále nařízení vlády č. 29/1930 Sb. jako prováděcí předpis k tomuto zákonu. Již tehdy byl nad výkonem pěstounské péče stanoven zákonem dohled, který náležel okresním soudům. Tyto mohly dohledem pověřit spolek okresní péče o mládež. Tyto spolky vznikaly na území Čech od r. 1902 jako dobrovolná občanská sdružení osob, které měly zájem pomáhat opuštěným, osiřelým a ohroženým dětem. Po roce 1918 tyto spolky byly pověřovány stále větším množstvím úkolů, až povýšily na orgány veřejné správy.

Stejně tak tomu bylo i v dohledu nad pěstounskou péčí, kdy soudy tyto spolky pověřovaly dohledem. Z vlastních řad byli jmenováni tzv. dozorčí důvěrníci. Tito pak byli schvalováni soudem. Pěstoun mohl přijmout dítě za účelem výchovy jen s povolením soudu, v případě přenesení dozoru se souhlasem spolku. Stejně jako dnes musel mít pěstoun pro výkon pěstounské péče osobní předpoklady, dobré majetkové poměry a zdravotní stav. Za zmínku stojí také to, že musel být stejné národnosti a stejného náboženství jako dítě. Musel strpět dozor důvěrníka, jeho návštěvy a dbát jeho pokynů.

Zákonem č. 48/1947 Sb. a prováděcím vládním nařízením č. 202/1947 Sb. byly zrušeny tyto spolky okresní péče o mládež a působnost byla přenesena na okresní

⁹ Právo a rodina. č.9/2010, vyd. Linde, s. 6

a zemské národní výbory. V roce 1949 byl přijat nový zákon č. 265/1949 Sb. o právu rodinném. V dalších letech byl přijat zákon č. 69/1952 Sb. o sociálně právní ochraně mládeže. Tímto byla zrušena pěstounská péče, stále upravená ve Všeobecném občanském zákoníku a v zákoně o ochraně dětí v cizí péči z roku 1921. Nastalo období uplatňování komunistické ideologie, která dávala přednost ústavní péči před náhradní rodinnou péčí. Tím vlastně zanikla pěstounská péče a děti mohly být svěřovány jen do osvojení nebo do poručenské péče.

Nový zákon o rodině, přijatý v r. 1963 a účinný od 1. 4. 1964, nepřinesl v pěstounské péči pozitivní změny. Jako formu náhradní rodinné péče upravoval osvojení a poručenství (nazývané opatrovnictví). Přinesl však nový institut svěření dítěte do výchovy jiné osoby než rodiče, který se využívá dosud.

Cílená snaha odborníků ohledně potřeby individuální péče o děti vyústila v přijetí zákona č. 50/1973 Sb. o pěstounské péči. K tomu zákonu byly přijaty dvě prováděcí vyhlášky č. 51 a 52/1973 Sb.. Tento zákon stanovil, že rozhodnout o pěstounské péči může jen soud a svěřit do pěstounské péče lze děti, které nelze osvojit. Povinnost vést evidenci dětí vhodných do pěstounské péče, osob vhodných stát se pěstouny měly Okresní národní výbory. Již v té době zákon o pěstounské péči upravoval požadavek vyjádření dítěte k jeho svěření do pěstounské péče, ovšem s přihlédnutím rozumové vyspělosti dítěte

K významným změnám jak v sociálně-právní ochraně dětí, v pěstounské péči, ve veřejné správě a i v rodinném právu nastaly po roce 1989. K 24. 11. 1990 byly zrušeny národní výbory, vznikly okresní úřady jako územní orgány státní správy se všeobecnou působností a byla obnovena samospráva. Sociálně-právní ochrana dětí v tomto období spadala do působnosti obcí (v rámci přenesené působnosti).

Novela zákona o pěstounské péči přinesla k 1. 4. 1992 možnost dítě do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem (tzv. předpěstounská péče) správním rozhodnutím, které vydávaly okresní úřady.

Počátkem r. 1995 vláda usnesením uložila MPSV vypracovat návrh zásad samostatného zákona o sociálně-právní ochraně dětí a podstatně novelizovat zákon o rodině. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí byl vyhlášený ve Sbírce zákonů pod č. 359/1999 Sb. s účinností od 1. 4. 2000. Ke stejnému datu byl zrušen zákon č. 50/1973 Sb. o pěstounské péči a právní úprava pěstounské péče byla začleněna do zákona o rodině mezi ostatní formy náhradní rodinné péče. Základní podmínky pro výkon pěstounské péče zůstaly nezměněny. Nebyla převzata podmínka, že dítě se svěřuje do

pěstounské péče z důvodů, které budou zřejmě dlouhodobé. Pěstounská péče může být tedy využívána k zajištění náhradní péče o děti i v krátkodobých případech a dočasné překážky v péči rodičů o dítě.

Od r. 2000 tvořily soustavu orgánů sociálně-právní ochrany dětí obce v přenesené působnosti, okresní úřady a MPSV. K 1. 1. 2003 v rámci reformy veřejné správy byly zrušeny okresní úřady a jejich úkoly plní obce a kraje.

2.2 Náhradní rodinná péče v některých evropských zemích

Co se týká forem náhradní rodinné péče, ve většině zemí Evropy zcela suverénně dominuje pěstounská péče nad adopcí.

Například na Slovensku je péče o ohrožené rodiny zastřešena jedním ministerstvem a nikoli de facto třemi, jako u nás. V rámci ústavní péče nyní existují na Slovensku profesionální rodinné buňky, kdy osoby pečující o dítě s nařízenou ústavní výchovou jsou zaměstnanci příslušného dětského domova, nicméně samotná péče se odehrává mimo ústavní zařízení v rodinném prostředí. Podle Slováků se touto cestou péče o děti výrazně zlepšila a mnohdy přispěla k rychlejšímu návratu dítěte do původní rodiny. Péče poskytovaná profesionálními náhradními rodinami se pohybuje na pomezí ústavní péče a profesionálního pěstounství a ukazuje jednu z cest transformace ústavní výchovy na péči rodinného typu.

V severských zemích se podařilo realizovat domky v běžné zástavbě, kde jsou skupiny po maximálně deseti dětech v péči 11-12 odborníků. V Norsku jsou však i děti v klasických ústavech, jedná se však o zařízení pro jedince s nějakým zdravotním postižením. Je třeba podotknout, že ve Skandinávii není možné zbavit rodiče jejich zodpovědnosti. Více jak u nás se prosazuje, aby dítě mělo povědomí o původní rodině. Maximálně je zde preferována pěstounská péče. V podstatě zcela odmítají ústavní péči.

Angličané např. hodnotí nezájem o dítě, pokud není opravdový, po dobu pěti let. Jsou přesvědčeni, že něco jako dětské domovy by vůbec nemělo být. Vždy jednoznačný je v zájmu dítěte jeho umístění do náhradní rodiny. Pěstounství je zde považováno za odbornou službu, jako služba dítěti, je placená. Postižené děti zde žijí v internátech, ale není to ústav.

Ve Francii je různými zákony a nařízeními postupně upravován stále větší prostor pro to, aby rodiče skutečně participovali na životě dítěte během jeho umístění. Rodiče umístěného dítěte mají právo být informováni o tom, jak je pečováno o jejich dítě, právo na návštěvy, právo být zapojeni do každodenního života dítěte. Nejlepší zájem

dítěte je vlastně společným cílem, k němuž konvergují intervence profesionálů i snahy rodičů. Je zde zájem dospělých na tom, aby dítě prospívalo, separace byla co nejkratší a dítě se mohlo vrátit do své rodiny.

V naší republice žadatelé stále více touží po adopci. Pěstounská péče je vnímána pouze jako předstupeň osvojení – dočasná varianta řešení situace, kdy dítě není z jakéhokoli důvodu právně volné.¹⁰

Zásadním nedostatkem je pak absence dočasnosti v pojetí pěstounské péče, jakož i aspektu účasti rodičů na výchově dítěte, spolupráce pěstounů a rodičů. Současný systém je třeba přenastavit tak, aby pěstounská péče byla vnímána jako sociální služba rodině ohrožené sociálním vyloučením. Pěstouni by měli především pozitivně a aktivně ve spolupráci s orgánem sociálně právní ochrany pomáhat dítěti s návratem do původní rodiny. Ne dítě před původní rodinou chránit.

¹⁰ Právo a rodina. č. 2/2008, vyd. Linde, s. 2

3 Jednotlivé typy náhradní rodinné a ústavní péče s jejich specifiky

„Rodina náhradní“ – zní to jako něco nepravého, méně hodnotného, něco jenom jakoby¹¹.

„Každá jednotlivá forma náhradní péče, ať rodinné či nerodinné, má svá silná a slabá místa, má své přednosti a svá specifická úskalí. Neplatí tu hodnocení a kategorizace ve smyslu lepší-horší, nýbrž „jiné“ osobité, specifické, v určitém konkrétním případě „vhodné“ či méně vhodné“. Všem formám náhradní rodinné péče je však jedna základní charakteristika společná – dítě je vychováváno lidmi, jimž se nenarodilo. Genetickým vkladem do života je vybavili cizí a zpravidla docela neznámí lidé. Jeho nynější vychovatelé neměli možnost „sžít se s ním“ v době jeho prenatalního vývoje. Přijali je jako „cizí“ či jinak řečeno velkou neznámou“.¹²

Otázka opuštěných dětí je předmětem zájmu široké veřejnosti i státních institucí. V souvislosti s touto problematikou se objevuje řada otázek – je pro dítě lepší špatná rodina nebo dobrá výchovná instituce. Podle jakých kritérií vybírat rodiče pro konkrétní děti? Jsou lepší státní či nestátní instituce náhradní péče pro děti?

Náhradní rodičovství není „méně kvalitní“ či méně „dokonalé.“ Je to rodičovství jiné - plnohodnotné, které může být i kvalitnější než rodičovství biologické. Jde o to, aby ta „jinakost byla pravá a správná. Aby v ní byla ve vztahu k dítěti naplněna především psychosociální dimenze rodičovství, která vychází z bezpodmínečné akceptace, bezpodmínečného přijetí dítěte.¹³

Vychovat cizí dítě nebo jako prarodič vychovat vnouče v případě, že ho rodiče opustili nebo se o něj nestarají, je vždy velmi náročné. A pro takového poslání musí být pěstoun připravený, musí mít pro výkon pěstounské péče předpoklady a podmínky, být tolerantní, empatický, ohleduplný, ale také rozhodný. Nestačí jen touha pomoci nějakému opuštěnému dítěti, protože výkon pěstounské péče je vysoce odborná činnost.

Náhradní rodinná péče je poskytována dětem bez rodiny a dětem, které ve vlastní rodině nemohou být z různých důvodů vychovávány, jejichž biologičtí rodiče nemohou, nechtějí nebo nedokáží péči zajistit sami. Zahrnuje dva odlišné modely výchovy dítěte – náhradní péči rodinnou a náhradní péči ústavní.

¹¹ Matějček, Z., O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, s. 21

¹² Matějček, Z., O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, s. 45

¹³ Matějček, Z., Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, s. 59

3.1 Náhradní rodinná péče

V náhradní rodinné péči je dítě vychováváno „náhradními rodiči“. Touto formou je zejména adopce a pěstounská péče. Je nejvhodnější formou náhradní péče o děti, neboť poskytuje dítěti prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Umožňuje tak dětem vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí, které má pozitivní vliv na jejich psychický a psychomotorický vývoj.

V naší republice se uskutečňuje ve třech právních režimech – adopci (osvojení), pěstounskou péčí nebo poručnickou péčí. Umisťování dětí do náhradní rodinné péče je u nás možné od roku 1963, kdy byl vydán zákon o rodině, která se tímto uvedla znovu na první místo mezi výchovnými institucemi.

Osvojení

Nezletilé dítě, které je právně tzv. právně volné (rodiče dali souhlas k osvojení nebo byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti), si mohou osvojit manželé nebo jednotlivci. Osvojitelé mají stejná práva a povinnosti jako rodiče, k osvojenci mají rodičovskou zodpovědnost. Osvojením zanikají práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Osvojenec získává příjmení osvojitelů. O osvojení rozhoduje soud na návrh.

Ačkoliv se zprostředkování náhradní rodinné péče věnuje pozornost a to nejen v Zákoně o sociálně právní ochraně dětí a v Zákoně o rodině, tak i v praxi, pro její úspěšnost a rozvoj v praxi je stále co vylepšovat.¹⁴

Z pohledu psychologa na problematiku osvojení je pro dobrý a optimální psychický vývoj dítěte úplně to nejlepší osvojit jej hned, tzn. v nejkratší době, což v našich podmínkách není právě zvykem.

Pěstounská péče

Dítě do pěstounské péče svěřuje soud osobě, jestliže to vyžaduje zájem dítěte a jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy. Při výběru se dává přednost zpravidla příbuznému dítěti. Biologičtí rodiče ví, kde jejich dítě vyrůstá. Pěstoun je povinen se o dítě řádně starat, nemá vyživovací povinnost k dítěti. Pěstoun vykonává přiměřená práva a povinnosti rodičů. Ale nadále jsou zákonnými zástupci dítěte jeho rodiče, pokud nebyli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, omezeni nebo její výkon nebyl pozastaven.

Do pěstounské péče jsou nejčastěji umisťovány děti sociálně osiřelé, které potřebují nejen trvalou individuální péči, ale i dlouhodobou výchovu v náhradní rodině.

¹⁴ Právo a rodina. č. 10/2011. Praha: Linde s. 12

Patří sem i děti, u kterých brání jejich svěřením do osvojení překážky právní, zejména nesouhlas rodičů s umístěním dítěte do osvojení a jejich projevený zájem o dítě, byť jen formální. V případě svěřením dítěte do pěstounské péče není vyloučen styk rodičů s dítětem. Právní vztah mezi dítětem a pěstounem končí dosažením zletilosti dítěte.

O pěstounských rodinách už bylo v odborném i jiném tisku napsáno mnohé, ale přece je v té oblasti stále hodně nejasného. Není divu, stát se pěstouny je přece jen trochu jiné, než stát se rodiči. Tuto odlišnost je třeba zdůraznit – není to ani horší, ani lepší, je to prostě jiné. A určitě je tato cesta náročná po právní stránce, což je pochopitelné, ale ještě náročnější je po stránce psychologické.

Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče, zůstávají zachovány jeho vztahy k původní rodině - na rozdíl od osvojení. Zákon o rodině proto výslovně upravuje nejen vzájemná práva a povinnosti dítěte a pěstouna, ale také vzájemná práva a povinnosti pěstouna a rodičů dítěte. Základní povinností pěstouna je ve smyslu ustanovení § 45 odst. 1 zákona o rodině povinnost osobně o dítě pečovat.¹⁵

Poručnícká péče

Poručnícká péče se využívá za předpokladu, že dítěti zemřou rodiče nebo jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti, či výkon rodičovské odpovědnosti byl pozastaven. Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností při péči, zastupování a správě jmění dítěte. Rodičovskou zodpovědnost mají oba rodiče. V případě, že jeden z nich zemře nebo nemá způsobilost tato práva vykonávat, vykonává tato práva druhý z rodičů. V tomto případě není třeba ustanovovat poručníka.

Hlavním účelem je ochrana nezletilého dítěte pro jeho specifické postavení, kdy nemá plnou způsobilost k právním úkonům vzhledem ke svému věku. Jedná se většinou o osobu blízkou nebo příbuzné. Ustanovit poručníka může pouze soud, poručník musí s touto funkcí souhlasit. Zákon o rodině upřesňuje osobu, která se může stát poručníkem. Přednost dává především osobě, kterou vytipovali rodiče, pokud to není v rozporu se zájmem dítěte. Musí to být fyzická osoba, která splňuje podmínky – má plnou způsobilost k právním úkonům a způsobem svého života zaručuje, že bude jednat v zájmu dítěte. Jeho péče má nahradit plně péči rodičů. V případě poručenství je vyloučen zásah biologických rodičů.

Pokud poručník musí rozhodovat o podstatných záležitostech dítěte, stačí mu souhlas soudu, nikoli rodičů. Pokud poručník vykonává péči o dítě osobně, vzniká mu

¹⁵ Právo a rodina. č. 7/2000. Praha: Linde, s. 5

právo na hmotné zabezpečení jako pěstounovi. Osobní péče není součástí poručenství. Funkce poručníka nezakládá vyživovací povinnost k dítěti. Poručník je odpovědný soudu, který jej ustanovil a tomuto soudu je také povinen podávat ve stanovených intervalech zprávy o svěřeném dítěti. Poručnictví zaniká nabytím zletilosti dítěte, smrtí dítěte či poručníka, obnovením rodičovské zodpovědnosti biologických rodičů na základě rozhodnutí soudu.

3.2 Náhradní péče ústavní

Jestliže je narušena výchova dítěte, které je problémové, je soudem nařízena ústavní výchova. Ústavní péče je neosobní, málo personalizovaná. Ve většině dětských domovů chybí dítěti soukromí, v naplánovaném programu je málo prostoru pro jeho iniciativu. I tato výchova v poslední době projevuje tendence přiblížit se výchově rodinné, zmírnit nebezpečí deprivace a poškození dítěte.

I když zákon dává přednost náhradní rodinné péči před výchovou v domově a i když psychologicko-pedagogické i jiné výzkumy vyznívají ve prospěch rodiny, je nutno počítat s tím, že dětské domovy budou dále existovat a že jsou potřebné.

Pokud dojde k nevyhnutelnému odnětí dítěte z péče rodičů, má být primárně vyvinuto veškeré úsilí, aby dítě mohlo být v co nejkratší době navraceno do svého původního prostředí. Po dobu, po kterou je dítě umístěno v ústavní výchově, by měla vždy být respektována práva dítěte, jakož i jeho potřeby a individuální možnosti. Právo dítěte znát práva a povinnosti je garantováno v ustanovení § 20 odst. 1 písm. g) zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy.¹⁶

Z dlouhodobých srovnávacích studií vyplývá, že děti při nejlepší snaze o péči se opožďují za dětmi z průměrných rodin a že v různé míře je narušen i jejich vývoj v citové a sociální oblasti.¹⁷

Na rozdíl od náhradní rodinné nemůže dětem poskytnout potřebné zázemí, soukromí a zejména dostatečné sociální a citové podněty. K osvojování a rozvíjení základních sociálních dovedností tak dochází pouze v omezené míře. Problémem je obtížnost vytvoření trvalého citového vztahu dítěte a chudost podnětů proti běžnému životu v rodině. Ústavní výchova představuje zásadní ohrožení duševního a sociálního

¹⁶ Právo a rodina. č. 5/2008, Praha: Linde, s. 19

¹⁷ Radvanová, S., Kolouchová J., et.al., Výchova dětí v náhradní rodinné péči. Praha: SPN, s. 46

vývoje dětí a její negativní důsledky poznamenávají tyto děti až do dospělosti. Vede k opoždění v oblasti psychického a sociálního vývoje.¹⁸

I když mnoho dětských domovů poskytuje lepší životní prostředí než prostředí nefungujících biologických rodin, nemohou poskytnout individuální péči, která se nachází v milující rodině. Ústavní péče je spojována často s nepříznivými důsledky dlouhodobé, neosobní péče. Prožití vzájemných vztahů je pro zdravý vývoj dítěte klíčové. Aby se dítě vyvinulo v psychologicky zdravého člověka, musí zažít vztah s dospělým jedincem, a to již v druhé polovině prvního roku života, kdy se u dítěte rozvíjí vazba. Děti v ústavní péči zpravidla nemají možnost si tyto vazby vytvořit. Důležitou roli zde hraje délka času stráveného v ústavní péči.

Ústavní výchova projevuje tendence přiblížit se výchově rodinné, zmírnit nebezpečí deprivace dítěte a podle celkové perspektivy rodiny dítěte umístit je buď do domova typu internátního – pro kratší pobyty a děti pubertálního věku nebo do domova typu rodinného – pro děti menší s perspektivou dlouhodobého pobytu.¹⁹

Dilema i špatná rodina je lepší, než dobrý dětský domov, každá instituce náhradní výchovy je dysfunkční, všechny děti by měly jít do rodin a dětské domovy by se měly zrušit – děti se tam nic dobrého nenaučí a jen se zkaží od ostatních, na co máme dětské domovy, moderní ústavy už nezpůsobují psychickou deprivaci dítěte, není to v nich tak špatné, jak se traduje.²⁰

Děti z dětských domovů jsou stejné jako všechny ostatní. Nepotřebují žádnou speciální výchovu a péči, jen lidi, kteří je mají rádi.

¹⁸ Právo a rodina. č. 7/2011, Praha: Linde, s. 16

¹⁹ Radvanová, S., Kolouchová J, et.al., Výchova dětí v náhradní rodinné péči. Praha: SPN, s. 45

²⁰ Škoviera, A: Dilema náhradní výchovy, st. 31

3.3 Druhy pěstounské péče (dále jen PP)

Klasickou pěstounskou péči můžeme rozdělit na:

- individuální,
- společnou,
- skupinovou.

Individuální PP nastává v případech, kdy o svěřeni dítěte žádá jedna osoba a dítě je svěřeno této osobě soudem do péče.

U společné PP o svěřeni dítěte žádají manželé společně a dítě je jim soudem svěřeno do společné pěstounské péče. Toto nelze praktikovat např. u partnerských dvojic – druh, družka.

Třetím případem je PP skupinová, která probíhá v zařízeních určených pro výkon PP. Tento druh nastává tehdy, pokud je dítě umístěno do velké pěstounské rodiny v čele s manželským párem nebo je dítě umístěno do SOS vesničky, kde v čele stojí matka-pěstounka.

Hlavním rysem tohoto typu je to, že pěstouni pracují na základě pracovní smlouvy či dohody o pracovní činnosti, které jsou uzavřené s institucí, která je zřídila či která je spravuje. PP vykonávaná v zařízeních je zvláštní formou rodinné péče o děti, při níž pěstoun vykonává pěstounskou péči jako své povolání. Je určena zvláště pro větší skupiny sourozenců, u nichž je žádoucí výchova ve stejném výchovném prostředí.

Podstatným rozdílem mezi pěstounskou péčí individuální a pěstounskou péčí v zařízeních je skladba rodiny, daná především větším počtem svěřených dětí, maximálně šest dětí. Jsou to chlapci i děvčata. Tento kolektiv se podstatně liší od kolektivu dětí v zařízení pro výkon ústavní výchovy právě jedinečností vzájemných vztahů mezi dětmi a pěstouny, kteří se stali trvalými „vychovateli“ dětí a jen na nich bude záležet, jaké citové vazby se mezi nimi vytvoří.

Výběr pěstounů pro výkon pěstounské péče je proto zvláště náročný, stejně jako je náročné stát se dobrým rodičem – matkou a otcem většímu počtu dětí. S pěstounem se uzavírá písemná dohoda o výkonu pěstounské péče v zařízení, která musí obsahovat výčet nákladů na domácnost a způsob úhrady jejich poměrné části zřizovatelem a další podstatné náležitosti.

V současné době se u nás nachází tři SOS vesničky – Doubí u Karlových Varů, ve Chvalčově ve Zlínském kraji a od r. 2003 je vesnička v Brně-Medlánkách.

Příbuzenská pěstounská péče

Dochází k ní nejčastěji, když se vlastní rodiče z jakéhokoliv důvodu nejsou schopni o dítě sami postarat. Tato péče je vykonávána buď prarodiči nebo jinými příbuznými.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Je využívána v případech, kdy rodiče nemohou po určitou dobu pečovat o dítě, ale je zde perspektiva návratu do původní rodiny, nebo se pro dítě hledá dlouhodobější řešení jeho situace, např. PP nebo osvojení. Pro tyto účely vede krajský úřad evidenci osob, které jsou vhodné pro výkon tohoto druhu pěstounské péče. Soud může na návrh orgánu SPOD svěřit dítě do pěstounské péče osobám, které jsou v evidenci vhodných osob zařazeny. Je-li dítě svěřeno do pěstounsko péče na dobu přechodnou, je soud povinen nejméně jedenkrát za tři měsíce přezkoumat, zda důvody vzniku pěstounské péče na dobu přechodnou již pominuly.

Poručnická péče

Používá se za předpokladu, že rodiče dítěte zemřeli nebo byli zbaveni rodičovské odpovědnosti, či výkon rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven. Rodičovskou zodpovědnost mají oba rodiče. V případě, že jeden z nich zemře nebo nemá způsobilost tato práva a povinnosti vykonávat, vykonává toto druhý z rodičů. V tomto případě není třeba poručníka ustanovovat. Hlavním účelem je ochrana nezletilého dítěte. Poručníka ustanovuje soud, musí s funkcí souhlasit. Poručnictví zaniká zletilostí dítěte, smrtí dítěte nebo poručníka, obnovením rodičovské zodpovědnosti biologických rodičů na základě rozhodnutí soudu nebo pokud o toto poručník požádá.

Ústavní výchova

Jedná se o výchovné opatření. Nařizuje je soud a to v případě, pokud je výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě. Před jejím nařízením je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před ústavní výchovou.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Mezi tyto zařízení patří dětská centra, Klokánky a další. Poskytují možnost rychlého umístění dětí v případě krize. Dítě je svěřováno soudem nebo rodičem do péče zařízení, nikoliv fyzické osobě. Zařízení, ve kterých je prováděn výkon ústavní výchovy.

Kojenecký ústav a dětský domov pro děti do tří let

Jsou zdravotnická zařízení léčebné preventivní péče v resortu Ministerstva zdravotnictví pečující o děti ve věku do tří let – zákon o péči o zdraví lidu.

Diagnostický ústav

Sem jsou umístěny děti po nařízení ústavní výchovy za účelem komplexního vyšetření. Odsud pak jsou na základě komplexního vyšetření zdravotního stavu umístěny do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Pobyt v ústavu trvá zpravidla 8 týdnů. Školské zařízení, resort MŠMT, zákon o výkonu ústavní výchovy, zákon o školských zařízeních.

Dětský domov

Se užívá pro děti od 3 let, nejvýše do 18 let, případně do ukončení přípravy na povolání nejvýše do 26 let. Rovněž se sem umísťují nezletilé matky s jejich dětmi. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou bez závažných poruch chování. Školské zařízení, resort MŠMT, zákon o výkonu ústavní výchovy, zákon o školských zařízeních

Dětský domov se školou

Zde se umísťují děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Účelem je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování. Děti se vzdělávají ve škole, která je součástí zařízení. Školské zařízení, resort MSMT, zákon o výkonu ústavní výchovy, zákon o školských zařízeních.

Výchovný ústav

Pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nich byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně v případech zvláště závažných poruch chování lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou mladší 15 let. Výchovný ústav se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženu ochrannou výchovou. Školské zařízení, resort MSMT, zákon o výkonu ústavní výchovy, zákon o školských zařízeních

Domov pro osoby se zdravotním postižením

Zařízení sociálních služeb, resort MPSV, právní úprava – zákon o sociálních službách. Další formou pomoci dětem žijícím v ústavní péči, nikoli však institutem náhradní rodinné péče, je tzv. hostitelská péče. Tato forma je vhodná především pro děti, které dlouhodobě žijí v ústavní péči, jejich osud se nedaří vyřešit návratem do původní rodiny a jejich osobní a právní situace jim neumožňuje přejít do náhradní rodinné péče. Jsou to děti převážně starší, děti s různými výchovnými nebo zdravotními problémy.²¹

Pojem hostitelská péče není zákonným termínem, v praxi se však používá – skrývá se pod ním dočasný pobyt dítěte, které je v ústavním zařízení umístěno na základě předběžného opatření nebo rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy, nebo kterému bylo na základě rozhodnutí soudu uložena ochranná výchova, u rodičů, případně jiných fyzických osob.

Podle Úmluvy o právech dítěte, kterou je ČR vázána od 1.1. 1993 a uveřejněna ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb. má dítě právo na:

- Život a přežití (právo na přiměřenou životní úroveň včetně bydlení a zajištění základních potřeb, potravy, zdravotní péči).
- Osobní rozvoj (právo na vzdělání, na svobodu myšlení, náboženství, přístup k informacím, právo na hru, zábavu, odpočinek).
- Ochranu (právo na ochranu proti všem druhům násilí, krutosti, vykořisťování).
- Participaci (právo svobodně vyjadřovat své názory, mít slovo v záležitostech týkajících se jeho osoby).

Ústava ČR zaručuje ochranu základních práv a svobod soudní mocí. Článek 30 Listiny základních práv a svobod zakotvuje právo dětí na rodičovskou výchovu a péči.

Hlavními zákony provádějícími ochranu práv dětí jsou:

- Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí.
- Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině.

²¹

- Zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní péči ve školských zařízeních. Tento zákon chrání práva dětí umístěných v zařízeních.

4 Proces zprostředkování pěstounské péče

Pěstounem se člověk stane okamžikem, kdy o pěstounské péči rozhodne příslušný soud. Než k tomuto rozhodnutí dojde, musí budoucí pěstoun projít obdobím příprav, obdobím posuzování budoucích rodičů, období očekávání a období převzetí dítěte.

Období příprav

Toto období lze v podstatě označit jako proces psychologické adaptace budoucích pěstounů na novou roli.

Sociální šetření

Sociální šetření probíhá u uchazečů v jejich přirozeném prostředí, tedy v jejich bytě či domě, ve kterém bydlí. Cílem tohoto šetření je zjištění, zda dítě, o které uchazeči žádají, bude mít příznivé podmínky pro rozvoj a dále, zda jsou informace uvedené od žadatelů pravdivé.

Sociální pracovník na základě tohoto šetření sepíše zprávu. Tato obsahuje informace z osobní a rodinné anamnézy žadatelů, informace o bytových podmínkách a o místě, kde bydlí, o manželském soužití.

Dále sociálního pracovníka zajímá zdravotní stav uchazečů, včetně prodělaných onemocnění, jejich ekonomické zabezpečení, jejich povolání. Je vhodné probrat s uchazeči i to, zda jsou ochotni kvůli dítěti slevit ze svých aktivit a přizpůsobit dítěti chod rodiny.

Vzhledem k tomu, že uchazeči o pěstounskou péči chtějí přijmout dítě do své péče, je důležité vědět, zda mají nějaké vlastní zkušenosti s péčí o děti. V případě, že uchazeči mají vlastní děti, proberou se sociálním pracovníkem každé dítě samostatně. Sociálního pracovníka zajímá školní prospěch, výchovné problémy, zdravotní stav, vztahy mezi sourozenci v případě, že je jich více.

Sociální pracovník se zajímá i o důvody, proč chtějí dítě přijmout do pěstounské péče. Zda se o svém rozhodnutí už s někým poradili, zda o jejich záměru, vzít si dítě do pěstounské péče, hovořili se svou rodinou. Pokud ano, tak jaký je její názor na jejich rozhodnutí.

Rozhodnutí obecního úřadu

Po obdržení žádosti obecní úřad obce s rozšířenou působností posoudí žádost na základě údajů v ní uvedených a dokladů k ní připojených.

Spisová dokumentace musí být kompletní, aby mohla být postoupena na příslušný krajský úřad.

Krajský úřad

Kopie spisové dokumentace, která byla postoupena z příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností ke krajskému úřadu, je určena k dalšímu posuzování vhodnosti žadatelů. Vyšetření má zjistit, zda jsou žadatelé vhodní a mohou být tedy zařazeni do evidence žadatelů. Tuto vhodnost posoudí na základě odborného posuzování.

Odborné posuzování

Odborné posuzování provádí posudkový lékař a psycholog krajského úřadu. Smyslem odborného posouzení je zjistit, zda žadatelé budou dobrými pěstouny, zvláště dětem s určitými problémy ve vývoji. Účel odborného posuzování vychází z potřeb dítěte.

Zdravotní posouzení

Zdravotní posouzení provádí smluvní lékař příslušného krajského úřadu.

Psychologické vyšetření

Psychologické vyšetření provádí na krajském úřadu většinou více psychologů. Těmto jsou jednotlivé žádosti přidělovány dle vnitřní úmluvy úřadů.

Psychologické vyšetření probíhá formou rozhovorů a písemných testů. Pokud se jedná o manželský pár, je nejprve prováděn rozhovor s každým z nich jednotlivě a poté společně. Na tyto rozhovory plynule navazuje odborná příprava pro zájemce o náhradní rodinnou péči.

Sociální posouzení

Toto posouzení začíná již prvním kontaktem na obecním úřadě s rozšířenou působností dle místa trvalého bydliště s příslušnou sociální pracovnící. Součástí tohoto šetření je i návštěva sociální pracovníce v místě bydliště žadatele. Z této návštěvy je vypracována zpráva, která se založí do spisu.

V posuzování se přihlíží jak k tělesnému, tak i psychickému zdraví, dále se psycholog zaměřuje na vztahy mezi manžely a to z hlediska jejich stability a pevnosti. Posuzují se osobní a společenská kritéria, vztah k dětem a péče o ně.

Význam odborné přípravy je v procesu zprostředkování pěstounské péče nezastupitelný. Na prvním místě stojí zájem svěřovaného dítěte do rodiny. Pro ně je nepochybně důležité přijít do rodiny, která rozumí jeho potřebám, ví s jakými problémy

a v jakých podmínkách žilo. Budoucí pěstouni by se měli připravit na přijetí biologicky cizího dítěte tak, aby byli co nejméně překvapeni a zaskočeni komplikacemi, se kterými se mohou setkat.

Specifika přípravy pěstounů na pěstounskou péči na dobu přechodnou

V přípravě žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu je kladen důraz na pochopení témat, která se týkají smyslu pěstounské péče na přechodnou dobu a kontaktu a komunikaci s biologickou rodinou dítěte.

Období očekávání

Toto období může být různě dlouhé. Délka čekání se liší od regionu, kde mají žadatelé trvalé bydliště a na požadavcích, které mají na dítě. Čím jsou nároky vyšší, tím se doba čekání zpravidla prodlužuje.

Převzetí dítěte

Vytipovaní žadatelé obdrží od krajského úřadu oznámení o vhodnosti stát se pěstouny k určitému dítěti. Na základě tohoto oznámení mají povinnost se seznámit s dítětem v zařízení, v němž je umístěno. Jsou vyzváni ke konzultaci krajským úřadem, orgánem sociálně právní ochrany dětí.

Pokud žadatelé projeví skuteční zájem a odhodlání konkrétní dítě navštívit, bude dohodnuto, kdy a kam se mají dostavit. V těchto zařízeních budou hovořit s lékaři, psychology, sociálními pracovníci a vychovateli, kteří dítě důvěrně znají. Tato návštěva je velice důležitá jak pro budoucí pěstouny, tak pro pracovníky určitého zařízení.

Pokud žadatelé po seznámení s dítětem se rozhodnou, že o ně mají zájem, musejí podat na oddělení sociálně právní ochrany dětí místně příslušnému dle trvalého bydliště dítěte žádost o svěřeni dítěte do péče osob, které mají zájem stát se pěstouny.

Tato žádost se podává podle § 45b odst. 2 zákona o rodině, a § 19 odst. 1 písm. b) zákona o sociálně právní ochraně dětí.

Postup převzetí dítěte je velmi náročný a závislý na mnoha okolnostech, především na věku dítěte, průběhu jeho dosavadního vývoje, zdravotním stavu a na důvodu umístění dítěte.²²

5 Empirická část

Pro praktickou část své práce jsem si vybrala pět kazuistik a to dvě z oblasti pěstounské péče a dvě z oblasti ústavní výchovy, jedna je zrušení společné péče a nařízení péče ústavní. Těmito „skutečnými příběhy“ chci poukázat na specifika těchto forem náhradní péče a to z hlediska soudní praxe. Na soudě pracuji a tato problematika je mi blízká.

Každý příběh je v podstatě průřez celým soudním spisem, včetně znaleckých posudků, které jsou vyžadovány, vyjadřování rodičů, institucí, zpráv a dalších náležitostí, které jsou pro soudní rozhodnutí důležité. Snažím se tedy ve zkrácené verzi vystihnout vše, co mi připadá podstatné. Jména klientů jsou samozřejmě změněna.

Spis se pro nezletilé vede na soudě ihned poté, co je dán nějaký podnět, tedy to může být od narození a pak až do té doby, než je dítě zletilé. Pokud je dítěti ústavní výchova z nějakého důvodu prodloužena, tak ještě po celou dobu prodloužení. Uvádím zejména z hlediska soudního spisu vše, co se děti a jejich rodin týká. V jakém prostředí se tyto děti pohybují, jejich problémy, problémy celé rodiny. Ze všech kauz je zřejmé, že se většinou jedná o rodinu neúplnou, nefunkční.

Použité metody: odborné konzultace, spisová dokumentace příslušného okresního soudu, kauzální interpretace.

5.1 Kauza č. 1

Rodina:

Lucie, narozená v roce 1993, Jana narozená v roce 1996. Matka - nevyučená, otec - absolvoval ZŠ, nevyučen, alkoholik a násilník, manželství trvalo 3,5 roku, konfliktní prostředí.

Vývoj případu:

Matka se krátce po rozvodu vdala, druhý manžel zedník, s tímto má další dvě děti. Všichni žijí nyní v obecním bytě, s vlastním otcem se nestýkají. Tento výživné platí. Při pohovoru s dětmi – obě mají pěkný vztah k nynějšímu manželovi, samy mu říkají tati. Obě dívky shodně uvedly, že by se chtěly jmenovat jako ostatní členové rodiny. Na základě podnětu orgánu sociálně právní ochrany dětí (dále vždy jen OSPOD) zahájeno řízení o výchovném opatření a to vzhledem k tomu, že matka manželem odmítají spolupráci se školou, nedostatky v péči o nezletilé jsou v zajišťování lékařské péče, nejsou ochotni toto změnit. Matka podala proti tomuto odvolání, mimo jiné uvádí: „...rodinu dokáže zničit pár úředníků“. Děti se začaly po psychické stránce měnit, nejstarší deprese, druhá se pomočuje. „Budeme s manželem dělat všechno, aby se nám přestaly úřady plést do života.“

Důkazní materiál ve spise od lékařky z psychiatrie - nejstarší dceři učení moc nejde, pomalá, špatné známky, do školy chodí s úzkostí, netěší se, těžce nese neúspěch. Druhá dcera je neurotická, snížené sebevědomí. Doma má klid, je spokojená, jen se bojí školy, raději neodpoví, než by odpověděla špatně. Za známky nejsou trestané. Doporučeno přeřazení do školy s menšími nároky.

Lucie přeřazena do speciální třídy. Na základě vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně doporučeno přeřadit do třídy s programem zvláštní školy, důvod je výukové selhávání. Opět rodiče nespolupracují – ve škole měla v brašně zašitý předmět – byla to vysílačka, otec skutečně byl viděn ten den v blízkosti školy. Rodiče neuznávají žákovskou knížku, mají svoji, diktáty musí doma přepisovat a známkuje je otec. Přestali úplně spolupracovat, nedbali doporučení sociální pracovnice. Situace v rodině vyvrcholila rozhodnutím o předběžném opatření. U starší dcery soudem nařízena ústavní výchova, u mladší dohled. Lucie umístěna do Diagnostického ústavu v Brně, odtud do Kroměříže.

Na žádost soudu vypracován znalecký posudek z psychologie ve věci výchovného opatření a péče o nezletilé.

U Lucie zjištěno, že rozumové schopnosti jsou v pásmu podprůměru. Při jednání s dospělými se chová tak, jak se domnívá, že od ní dospělí očekávají. Jedná se introvertovanou dívku, málo komunikativní, s chladným a neosobním vztahem k lidem.

U Jany - nemá dostatek ctížádosti, aktivity a zvědavosti, která by ji motivovala k aktivnějšímu přístupu k učení.

Matka dle znaleckého posudku obor psychologie osobnost simplexní, nerozvinutá, neintegrována. Nepřizpůsobivá, emoční labilita, vnitřní nevyrovnanost. Při větší sociální zátěži selhává a pak se chová agresivně, vyvolává konflikty.

Lucie navštěvuje základní školu praktickou a speciální v Kroměříži, od roku 2005 si ji z ústavu bere jiná rodina na víkendy. Domů jet nechce, v domově se jí líbí. Nevlastní otec od roku 2005 ve vězení, mělo dojít k sexuálnímu obtěžování obou děvčat. Zasahoval nevhodně do výchovy. Negativní vztah k nevlastnímu otci. V domově si zvykla, chce tam být, na víkendy jezdí k tetě.

V současné době studuje OU a PŠ praktické, obor prodavač. Tento obor je tříletý, je v zájmu nezletilé, aby zdárně vyučení dokončila, proto jí byla prodloužena ústavní výchova. Soud po provedeném dokazování, s přihlédnutím k zájmu nezletilé, podle § 46 odst. 1 věta třetí zákona o rodině lhůtu prodloužil o jeden rok. Lucie má v současné době přítele (tento je z „normální“ rodiny, ne z ústavu) a chtěla by se vdát. O matku vůbec nejeví žádný zájem, nechce ji ani vidět, netelefonují si.

Narížena ústavní výchova i druhé dceři Janě. Soud po provedeném dokazování dospěl k přesvědčení, že její výchova je vážně ohrožena, matka na výchovu nestačí, otec se na výchově nezletilé nijak nepodílí. V rodině není žádná vhodná osoba, která by zajistila řádnou výchovu nezletilé. Je v zájmu nezletilé, aby měla určitý řád, zejména aby byla zajištěna její řádná docházka do školy tak, aby se vyučila a připravila se na budoucí povolání. Po nastoupení do učebního poměru cukrářka má více než polovinu hodin zameškaných a téměř třetinu neomluvených. Jana nepopírá problémy ve vztazích s matkou, tuto nerespektuje, matka není schopna dohlédnout na to, aby chodila řádně do školy a nezletilá využívá situace. S matkou se neustále hádá, vadí jí i její současný přítel.

Matka v současné době žije s dalším mužem, má s ním další dítě. Výchovu dětí nezvládá, neustále je pod dohledem OSPODU. Předchozí manžel spáchal sebevraždu. I dvě děti, které s ním měla, jsou již v ústavu. Přesto neustále tvrdí, že na vině jsou

„úřady, které za všechno mohou a všechno zavinily“. Ona si své zavinění a problémy, které děti mají, vůbec nepřipouští. Z její strany je vše v pořádku.

Moje stanovisko:

V tomto příběhu uvádím příběh dětí, kterým byla nařízena ústavní výchova. Je zde vidět selhání nejen matky, ale celé rodiny. Matku dle mého názoru více zajímalo, aby měla vždy „nějakého přítele“, s ním měla dítě. Jak se vyvíjí děti, zda jim nová rodina matky vyhovuje, bylo pro matku vedlejší. Sice asi na začátku vztahu bylo vše relativně v pořádku, ale do toho přišly další děti a s tím vším spojené problémy. Škola, zájmy dětí, bylo pro matku spíše okrajové. Odmítala s dětmi chodit i k lékaři, dávat je očkovat. Přitom každý neočkovaný jedinec představuje v případě onemocnění riziko pro své okolí, chybění očkování může limitovat i sociální uplatnění, bývá požadován k výkonu některých profesí. U neočkovaných osob nelze vyloučit vyšší zdravotní riziko. Matka raději přestala spolupracovat jak se školou, tak s lékařkou. A s přítelem řešila vše po svém, s tím, že si děti vychovají sami a po svém. Pokud by Lucie a Jana zůstaly u matky, jsem toho názoru, že by nedošlo ani k ukončení základního vzdělání. Zde bylo nařízení ústavní výchovy jedině k prospěchu obou děvčat.

5.2 Kauza č. 2

Rodina:

Nezletilý Tomáš narozen v r. 2005 a na základě předběžného opatření předán po šesti dnech z porodnice na novorozenecké oddělení kojeneckého ústavu do Dětského domova. Hrozilo nebezpečí, že by matka nebyla schopna se o Tomáše starat. Problém zde nebyl ve výchovném prostředí, ale ve schopnosti matky pečovat o dítě tak, aby nebyl narušen jeho zdravý vývoj.

Vývoj případu:

Matka svobodná, základní vzdělání, otec v rodném listě neuveden. Žije v dvoupokojovém, plně vybaveném bytě. Pobírá částečný invalidní důchod, syna chce do své péče. Pravidelně jej jezdí navštěvovat společně se svou matkou a chce se o něj starat. Ze zprávy kojeneckého ústavu je však patrné, že sestry mají obavy, aby matka z důvodu výrazného třesu rukou dítě neupustila. Soudem navrženo vypracování znaleckého posudku z oboru psychologie a psychiatrie a na výchovné schopnosti matky.

Ze spisové dokumentace vyplývá, že otcem nezletilého je pan Jiří, v době vypracování posudku byl ve vazební věznici z důvodu trestného činu znásilnění, kterého se měl dopustit na matce Tomáše. Tato uvedla znalci, že s ním žila asi tři čtvrtě roku, přestěhoval se k ní. Byl evidován na úřadu práce, pobíral sociální dávky. Prodala kvůli němu i zlaté šperky. Často pil, týral ji, byl agresivní. Nesměla brát antikoncepci. Poté, co otěhotněla, v bytě rozbil okna, byl opilý, museli ji zachránit sousedi a zavolat policii. Hodně jí ublížil, sexuálně ji zneužil. Ona s ním v životě nechce nic mít. Uvedla, že u Jiřího byla nervózní, s jakou přijde.

Podle znalce je matka osobnost emočně vřelá, ale velmi jednoduše strukturovaná. Trpí snížením intelektu a paměti na pomezí hraničního pásma mentální retardace. Znalec uvedl, že její prožitky, zejména pod vlivem znásilnění, mohou negativně ovlivnit její chování a hrozí reálné nebezpečí, že by nebyla schopna se o dítě řádně postarat. Z hlediska fyzické i psychické náročnosti by velmi pravděpodobně nebyla schopna se úspěšně zhostit role matky. Není schopna v plné šíři zabezpečit pro dítě vhodné podmínky. Pokud by dítě bylo svěřeno do její výchovné péče, bylo by nutné nad kvalitou její výchovy vyslovit dohled státních orgánů. Její vztah k dítěti je především citový a intuitivní.

Matku na dalším jednání u soudu zastupuje advokát. Uvedl, že přes všechno dokazování je nejlepší péče matky, která je vázána k nezletilému mateřským pudem. Pomoci by mohla babička. Cituji ze soudního spisu advokáta: „je handicapem, že stát nevytváří podmínky proto, aby matka měla dítě a byla dozorem, neboť nejlépe je, aby dítě bylo u matky a ne v náhradní rodinné péči, toto stojí i za rizika, která by bylo možné eliminovat. Zůstane-li nezletilý v ústavu, jednoznačně na něho bude mít negativní vliv, bude deprimován a citově oploštěn.“ O svěřeni by si podle něj mohla požádat i babička.

Přes tyto argumenty byla nařízena ústavní výchova. Podle lékařské zprávy je Tomášek velmi neukázněný, naprosto nesoustředěný, nevydrží si s ničím hrát, jen pobíhá po oddělení. Dříve bylo možno pozorovat prvky autoagrese – vytrhával si vlásky, nyní je agresivní k dětem – tahá je za vlasy, vytrhává jim je, silně je kouše. U nezletilého řešena možnost náhradní rodinné péče.

O svěřeni Tomáše do pěstounské péče si požádali manželé R., kteří mají dvě děti vlastní. Nezletilému chtějí poskytnout trvalé rodinné zázemí. Matka nezletilého s tímto souhlasila. Uvedla mimo jiné, že bude mít k němu blíž, vzhledem k bydlišti pěstounů. Aby došlo k bližšímu navázání kontaktů, byl nezletilý v rodině několikrát na krátkodobých návštěvách. Městský úřad sdělil, že Tomáš je zde spokojený, nechce se vracet zpět do dětského centra. Dokonce si po návratu začal trhat vlasy. Z jeho projevu je zřejmé, že je mu v nové rodině dobře. Není problém s návštěvami matky a babičky u nezletilého.

Rozsudkem Okresního soudu tedy zrušena ústavní výchova a nezletilý Tomáš svěřen do společné pěstounské péče manželů R. Matce byla stanovena povinnost platit výživné.

Podle zpráv, které pěstouni dvakrát ročně soudu zasílají, nezletilý byl nejprve umístěn v Dětské léčebně pohybových poruch, na víkendy jezdil domů. Pěstounka v léčebně pracuje jako fyzioterapeutka, takže s ním měla každodenní styk. Poté již začal navštěvovat mateřskou školku, učí se stále novým věcem, jsou na něm znát vývojové pokroky. Prospívá dobře. S dětmi pěstounů má pěkný vztah. Matka i babička jej navštěvují, jsou v pravidelném kontaktu.

Moje stanovisko:

Tato kauza je velice specifická. Hned při narození muselo být postupováno podle § 76a odstavec 1 o.s.ř. , tedy cituji: „*Ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li*

jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický i duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.“

V podstatě matka projevuje zájem starat se o syna, mít syna u sebe. Ale sama není schopna a to vzhledem ke svému zdravotnímu stavu. Je zajímavý i celý průběh řízení, kdy si sama zajistila advokáta, protože byla přesvědčená, že tento jí pomůže mít dítě u sebe. Tím, že se našla rodina v její blízkosti, která i přes své dvě děti vlastní si Tomáše vzala do své péče a umožnila matce syna navštěvovat, se problémy vyřešily. Tomáš se sžil s novou rodinou velice dobře, prospívá a jsou vidět v jeho vývoji značné pokroky. S „novými sourozenci“ si rozumí. Zde je demonstrována také jedna z aktuálních otázek a to otázka styku dítěte v náhradní rodinné péči s biologickým rodičem.

5.3 Kauza č. 3

Rodina:

Petra narozená v prosinci 2001 mimo manželství. Otec uznal otcovství dobrovolně. Má základní vzdělání, pracuje jako zedník, dost často do práce nechodí. Matka má také pouze základní vzdělání. Má další tři děti z různých soužití. O dvě pečuje její matka. Ona své děti navštěvuje, na výživu přispívá. Třetí je umístěno v náhradní rodinné péči.

Vývoj případu:

V roce 2003 signalizováno lékařkou na městský úřad, že péče o nezletilou není dostatečná, matka s ní nechodí na prohlídky a na očkování. Po kontaktu s OSPOD nespolupracuje, stížnosti lékařky se opakují. V březnu 2004 podán návrh na předběžné opatření a Petra svěřena do péče babičky z otcovy strany. Matka totiž přivedla nezletilou k babičce s tím, že si potřebuje něco vyřídit, aby ji na chvíli pohlídala. Od té doby nepřišla. Telefony ani otec, ani matka neberou, babička nemá k dispozici žádné oblečení, jen to, co měla Petra na sobě. Svým způsobem rodiče nezletilou opustili. Otec od r. 2004 ve výkonu trestu.

Babička zajišťovala výchovu a výživu do září 2004, pak byla z vážných zdravotních důvodů hospitalizována v nemocnici. Petra byla u vzdálených příbuzných, kteří však neměli k výchově podmínky. Péči převzali jen krátkodobě, přítomnost nezletilé by narušila běžný režim rodiny. Babička z matčiny strany by péči o další dítě nezvládla. Uvedla, že její dcera děti občas navštíví, ale jinak se o ně nezajímá.

V říjnu 2004 vydáno soudem podle předběžné opatření a nezletilá byla umístěna do kojeneckého ústavu. Zde ji navštěvovala babička a matka. V té době babička ze strany matky projevila zájem o svěřením nezletilé do péče, toto však podmínila tím, že od magistrátu získá větší byt.

V únoru 2005 jednáno u soudu za přítomnosti matky a babičky (ze strany otce), aby nezletilá byla svěřena do péče babičky. Matka uvedla, že má celkem čtyři děti, dvě v péči své matky, další dítě je „velmi pravděpodobně osvojeno, já to ani nevím.“ V budoucnu, až bude mít zajištěny lepší podmínky, by si Petru vzala k sobě. V této době však nemá dlouhodobě zajištěné bydlení, neustále mění adresy pobytu, bydlí po svých známých a příbuzných a nemá ani žádný vlastní příjem. Není tak schopna zajistit ani ty nejzákladnější podmínky pro výchovu nezletilé a ani nejzákladnější potřeby.

Babička po návratu z nemocnice uvedla, že se její zdravotní stav zlepšil a je schopna se o nezletilou starat. Soud však návrh zamítl, když dospěl k závěru, že babička není vzhledem k zdravotnímu stavu se o nezletilou starat. Nařízena ústavní výchova. Babička v dubnu 2005 zemřela.

Byl podán návrh, aby rodiče nezletilé byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti a to na základě podnětu OSPOD, vzhledem k tomu, že nejeví o nezletilou dlouhodobě zájem a nevykonávají svoji rodičovskou zodpovědnost.

Otec začal projevovat zájem až tehdy, co mu bylo doručeno usnesení o zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti a podal návrh na svěřeni do jeho péče. Přitom bylo prokázáno, že nemá zkušenosti s péčí o takto staré dítě, velice dlouhou dobu dceru neviděl. Trval na svěřeni do své péče, i když vytržení nezletilé ze stabilního prostředí, v němž se nachází, bude pro ni velkým šokem. Osoba otce není zárukou řádné výchovy, byl soudně trestán, nepřispívá na výživné. Jeho návrh byl zamítnut. Nezletilá nemá k otci vytvořeny žádné citové vazby, nikdy se na něj neptá, zřejmě se na něj nepamatuje. Jeho návrh byl zamítnut. Rodičovské zodpovědnosti byla zbavena pouze matka.

V dubnu 2006 na základě rozhodnutí Magistrátu převzali nezletilou do předpěstounské péče manželé D. Byla zrušena ústavní péče a rozsudkem soudu nezletilá svěřena do společné pěstounské péče manželů D. Pěstounka byla nejdříve s nezletilou doma, později začala nezletilá navštěvovat mateřskou školku a nyní již chodí do základní školy. Podle zprávy ve spise od převzetí manželi D. došlo u nezletilé k velkému pokroku, manželé se jí intenzivně věnují, pěstounská péče je evidentně k celkovému prospěchu nezletilé.

Matka o nezletilou vůbec neprojevila zájem, na pěstouny nečiní žádné dotazy. Otec několikrát dceři napsal, poslal menší dárky k vánocům a narozeninám (cukroví, pastelky), požádal pěstouny o poskytnutí informací o dceři. Podívat se za ní nikdy nebyl vzhledem k velké vzdálenosti. Je v evidenci příslušného úřadu práce. Podle něj mu pěstouni nevychází vstříc.

Poté, co začal žít s družkou, znovu požádal o svěřeni dcery to výchovy. Toto však bylo soudem zamítnuto (družka má šestnáctiletého syna, který je v současné době v ústavní výchově). Rodina žije z dávek státní sociální podpory a dávek hmotné nouze.

OSPOD provedl pohovor s nezletilou bez přítomnosti pěstounů. Petra je obeznámena s tím, že pěstouni nejsou její rodiče, i přes tuto skutečnost je oslovuje „mami, tati“. Svého otce, pokud by se s ním potkala, by nepoznala. Otec jí několikrát

napsal, ona mu však odpovídat nechce. Požádala pěstouny, aby to vyřídili za ni. Několikrát opakovala, že se s otcem stýkat nechce. Svůj domov má u pěstounů a nechce nic měnit. Je přiměřeně vyspělá po všech stránkách vývoje osobnosti, sociálně zralá, dobře se orientuje v rodinné situaci a samostatně formulovala svoje stanovisko.

V současné době veškeré kontakty otce přestaly. Pěstouni pravidelně zasílají soudu informace ohledně nezletilé, ve škole prospívá velice dobře, navštěvuje různé kroužky, do kolektivu se začlenila a je v něm oblíbená. Nyní pěstouni podali o soudu návrh, aby nezletilá měla jejich příjmení, toto řízení dosud není skončeno. Otec začal opět dělat problémy.

Moje stanovisko:

V souvislosti s touto kazuistikou se chci zmínit o problematice zbavování rodičovské zodpovědnosti podle § 44 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., tj. zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví. Vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti rozhodnutím soudu nezaniká. Rodiče dosti často zanedbávají nebo porušují rodičovská práva a povinnosti.

Zde je zřejmé, že matka o nezletilou vůbec zájem nemá, otec určitý zájem projevuje, tento jeho sporadický zájem není však takový, aby odůvodňoval změnu výchovného prostředí nezletilé. Petra k němu nemá žádné citové vazby, svěření do péče otce jednoznačně odmítá. V podstatě jeho „zájem“ vyvolalo teprve doručení usnesení o zbavení rodičovské zodpovědnosti.

Tento příběh je příběhem úspěšné pěstounské péče, kdy dítě bylo nejprve svěřeno babičce, poté do ústavu. Do nové rodiny umístěno v podstatě po krátkém pobytu v ústavu, nezletilá se zde dobře adaptovala, prospívá velice dobře. Stabilní rodinné prostředí dalo dítěti pocit jistoty a bezpečí. Zůstává už na pěstounech, jak budou nezletilou vychovávat a vést. Zajišťují tedy nejpriznivější podmínky pro zdárný vývoj nezletilé.

5.4 Kauza č. 4

Rodina:

Pan Richard uzavřel po rozvodu další manželství. Do péče mu z prvního manželství byla svěřena invalidní dcera Sylva (rozštěp páteře). V druhém manželství se mu narodili ještě dva synové. Vzhledem k tomu, že v rodině byly shledány nedostatky ve výchově a nedostatky v udržování základní hygieny, prováděl OSPOD častá šetření.

Vývoj případu:

Oba manželé vedeni na úřadu práce. Vždy při výplatách dávek státní sociální podpory a hmotného zabezpečení rodina jezdila na výlety, chodila na obědy do restaurací, koncem měsíce už neměla peníze, kupovali např. pouze chléb. Připomínky byly i ze strany spolubydlících, kdy se z bytu často ozýval hluk. Jednání s oběma je konfliktní, paní je výbušná nedovede ovládat své jednání. Mezi manželi dochází i k fyzickým napadením. Konflikty jsou nejen mezi manželi, ale také mezi matkou a dětmi. Převážná část sporů se týká dcery pana Richarda z předchozího manželství. Jeho manželka Hana výchovné problémy řeší bitím. Byla opakovaně upozorněna na nevhodnost svého chování.

Vzhledem k tomu, že se situace v rodině značně vyhroutil, OSPOD podal návrh k okresnímu soudu na předběžné opatření, kterým byla nezletilá Sylva umístěna do ústavu sociální péče. Podle názoru městského úřadu se rodina snaží „udržet“ nezletilou doma z finančních důvodů, kdy díky jejímu tělesnému postižení pobírají dávky státní sociální podpory.. Také si podali k městskému úřadu žádost o sociální dávku – příspěvek na zakoupení motorového vozidla, která je rovněž odvislá od péče o postiženou osobu, tedy nezletilou Sylvu.

Oba synové začali navštěvovat Speciální školu a školské zařízení pro zrakově postižené. Mají ubytování na internátě. Rodiče je vozí každý týden v neděli odpoledne do školy a v pátek si pro ně jezdí. Nad jejich výchovou byl stanoven dohled.

V rodině došlo opět ke zhoršení stavu, který vedl k podání podnětu OSPOD na státní zastupitelství pro podezření naplnění skutkové podstaty trestného činu týrání svěřené osoby a zanedbání povinné výživy rodiči vůči oběma nezletilým synům. Vzhledem k tomu, že matka byla umístěna ve vazební věznici, otec podal návrh na svření obou synů do jeho výchovy. S dětmi mu začala pomáhat tchýně. Matce byl uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v délce trvání čtyř roků.

Vzhledem k týrání dítěte matkou bylo provedeno u obou synů vyšetření ve Speciálním pedagogickém centru pro děti s více vadami. Podle zpráv z těchto vyšetření zjištěno u staršího syna, že úroveň rozumových schopností je lehce snížena, výkony jsou nerovnoměrné, jejich distribuce svědčí spíše pro méně podnětné prostředí. Snížené jsou výrazněji též výkony paměťové. Grafomotorika je nižší úrovně. Při dotazu sdělil, že matka je v Brně, že je mu trošku smutno, ale doma mu nechybí. Zmiňuje se, že byl bit vařečkou, teď je doma klid. Nepřítomnost matky je vnímána spíš pozitivně.

U mladšího je úroveň rozumových schopností snížena do pásma inferiority, výkony jsou nerovnoměrně rozložené, distribuce naznačuje nepodnětné prostředí. Paměťové výkony nerovnoměrné, vizuální paměť podprůměrná. Snížené nadání, emocionální a sociální subdeprivace. Po matce se mu občas zasteskne, ale výrazněji mu nechybí. Její nepřítomností nestrádá.

K návrhu OSPODU, aby byla matka zbavena rodičovských povinností, matka uvedla, že nesouhlasí s tím, aby děti byly ve výchově otce. Dále při výslechu uvedla, aby děti byly raději v ústavní péči. Rodičovských povinností byla zbavena.

Oba synové umístění v ústavu sociální péče. Otec je v ústavu navštívil pouze dvakrát, nic jim nepřivezl. Přestal mít o děti zájem, nestýkal se s nimi, neplatil ošetřovné, ani výživné, které mu bylo stanoveno, přestože pracuje. Začal žít s přítelkyní. Na návrh matky bylo manželství rozvedeno. Tato byla po 19 měsících propuštěna podmíněně z výkonu trestu se zkušební dobou v trvání 5 let.

Děti byly umístěny k žádosti matky nově v Dětském domově a Speciální škole ve městě, v jehož blízkosti matka žije. Matka požádala o navrácení rodičovských práv a povinností. K žádosti soudu vypracován znalecký posudek klinického psychologa.

Matka vyrůstala v sociálně slabší rodině, její matka měla tři dcery, jednu dala k adopci, tuto svoji sestru poznala až v dospělosti. Každé dítě mělo jiného otce, ona svého otce nikdy nepoznala. Její matka se psychiatricky léčila. Má zvláštní školu, půl roku se učila zahradnicí, ale z učení odešla. Pracovala vždy jako dělnice.

V manželství docházelo často k hádkám, cítila se pod tlakem nevlastní dcery, měla pocit, že jí dělá „naschvály“ a že manžel svoji dceru upřednostňuje před syny. Uvedla, že děti fyzicky trestala, že měly hlad, nad svými činy projevila lítost. Její rozumové schopnosti jsou v pásmu lehké mentální retardace, slabší je logické myšlení. Podle znalce není schopna se věnovat svým dětem se zvýšenou péčí, kterou vzhledem ke svému zdravotnímu stavu potřebují.

Do Dětského domova opět syny jezdí navštěvovat i otec. Od přítelkyně se odstěhoval. Nyní bydlí u své postižené dcery Sylvy z prvního manželství. Tato má malé dítě a sama by péči o něj nezvládla.

Matka Hana se několikrát stěhovala, v současné době bydlí u svého bývalého manžela s jeho dcerou Sylvou. Podle zprávy městského úřadu rodiče nemají vhodné podmínky, aby dětem zajistili odpovídající péči, nenastaly podmínky pro zrušení ústavní výchovy. Jsou s dětmi v telefonickém kontaktu, jezdí za nimi na návštěvy. Děti k nim občas jezdí na dovolenky.

Starší chlapec je přes týden ubytovaný na internátě na odborném učilišti, kde se učí oboru kuchařské práce. Školní povinnosti zvládá bez větších problémů. Do školy se připravuje samostatně.

Mladší chlapec navštěvuje 9. ročník mateřské školy, základní a praktické školy. Je pro něho obtížné psát domácí úkoly, má ve škole problémy, není schopen snést větší zátěž. Při vyžadování povinností se projevují ataky vzteku. Užívá psychiatrické léky.

Moje stanovisko:

Tento příběh uvádím zejména s ohledem na to, že zde docházelo i k týrání dětí matkou. Problematické rodinné vztahy, postižené děti, dítě z jiného manželství. Dostí časté stěhování rodiny, špatné podmínky bytové, v podstatě zanedbávání dětí, včetně nedostatků ve výchově a v udržování základní hygieny, ke zdárnému vývoji nepřispívalo.

Vzhledem k tomu, že oba chlapci mají problémy s učením, je nařízená ústavní péče pro jejich další vývoj podnětnější, než bylo prostředí, ve kterém vyrůstali. Mají možnost i vyučení, což by asi v původní rodině bylo velice obtížné.

V současné době jsou více citově vázáni na pracovníky ústavu než na rodiče. Ti se sice o děti v poslední době zajímají, ale oba jsou bez pracovního poměru, vedeni na úřadu práce.

5.5 Kauza č. 5

Rodina:

Nezletilá Denisa se narodila v roce 1995, rodiče spolu nikdy nežili. Matka má z jiných vztahů další tři děti. Otec žije s družkou, s níž má ještě tři děti. Domnívá se, že nezletilá není jeho dcera, v rodném listě je však zapsán.

Vývoj případu:

Od září 1999 byla nezletilá svěřena do společné péče manželů B. a současně zrušena ústavní výchova.

Manželé B. podali v květnu 2008 návrh na zrušení společné pěstounské péče nezletilé Denisy. Jako důvod uvedli – což je zřejmé i ze zpráv základní školy, že její chování bylo dobré až do 4. třídy základní školy. Pak se u ní začaly objevovat konflikty s vrstevníky, hrubé a agresivní chování, demonstrativně hrozila sebepoškozováním, poslední dobou záměrně ničila majetek školy. Její chování ve vyučování je nevhodné, zapomíná školní pomůcky, nenosí domácí úkoly, nedodrží pokyny vyučujících. Dle zprávy školy patřila nezletilá do konce 4. ročníku mezi průměrné žáky, její chování bylo celkem bezproblémové. Pak se objevily výchovné a vzdělávací problémy, které se stupňovaly. Pěstouni pravidelně chodili na třídní schůzky, byli vstřícní k řešení problémů.

Pěstouni pečovali o nezletilou téměř deset roků, problémy řešili se sociálním pracovníkem městského úřadu a také s psychologkou. Nezletilá pěstouny přestala respektovat, vůbec s nimi nekomunikovala, ovlivňovala negativně ostatních šest dětí, které mají manželé B. v pěstounské péči. Rodiče se po celou dobu pobytu u pěstounů o Denisu nezajímali. S nařízením ústavní výchovy pěstouni souhlasí.

Pěstouni se snažili problémy řešit domluvou, pak umístěním do střediska výchovné péče. Zde nebyla schopna nezletilá podřídit se režimu, byla drzá, odmítala spolupráci, přetrvávaly u ní potíže se spánkem, demonstrativně hrozila sebepoškozováním. Na jednu stranu byla schopna občas uznat problémy ve svém chování, sama ze sebe se cítí nešťastná. Na druhou stranu obviňuje okolí z nenávisti a zaujatosti proti ní, překrucuje skutečnosti. Po měsíci byl pobyt ze strany střediska výchovné péče ukončen.

Byla přijata na dětskou psychiatrii ve Fakultní nemocnici. Nedošlo u ní k pozitivním změnám stavu, neustále usilovala o umístění mimo současnou rodinu, není

zde spokojená s některými povinnostmi, chybí jí reálný náhled na situaci. Pedopsychiatrickým vyšetřením bylo zjištěno, že se jedná o disharmonicky se vyvíjející osobnost, zahájena psychofarmakologická intervence v součinnosti s režimovým opatřením. Při kontrolním vyšetření zjištěno, že nedošlo k pozitivním změnám stavu. Doporučeno umístění v diagnostickém ústavu. Nezletilá uvedla, že chce z rodiny pěstounů odejít, nechce s nimi žít. Chce být umístěna v kolektivním zařízení. Její špatné chování má nedobry vliv na ostatní děti žijící v rodině, pěstouni proto navrhli zrušit společnou pěstounskou péči.

Usnesením z května 2008 soud nařídil předběžné opatření a nezletilá předána do péče dětského diagnostického ústavu, kterým rozhodnutím z června rozhodl o umístění Denisy do dětského domova. Při pohovoru uvedla, že je zde spokojená, má zde svobodu, je to lepší než u pěstounů. Zpět do pěstounské rodiny by se chtěla vrátit za 1 až 2 roky. Pěstouni se na ni neustále informovali. V současné době je nezletilá hospitalizována v psychiatrické léčebně.

Soud tedy vyhověl návrhu. Pěstouni o ni projevují zájem, její chování však nejsou schopni zvládat. Výchova nezletilé je vážně narušena, sama si přeje vyrůstat v dětském domově. Její biologičtí rodiče se o nezletilou vůbec nezajímali po dobu, kdy vyrůstala u pěstounů.

Moje stanovisko

Tuto kauzu uvádím záměrně vzhledem k tomu, že dochází v praxi i k takovým situacím, tedy kdy je dán návrh na předběžné opatření a zrušení společné pěstounské péče ze strany pěstounů. Pěstouni přestali výchovu nezletilé zvládat poté, co se změnilo její chování, kdy je v podstatě začala ignorovat, neplnila své povinnosti jak doma, tak i ve škole. Přes snahu pěstounů situaci řešit různými způsoby došlo k tomu, že nezletilá je umístěna v dětském domově a zatím se jí tam líbí. Z celé spisové dokumentace je zřejmé, že problémy narůstaly a snahou nezletilé bylo z pěstounské péče jít do kolektivního zařízení. Ještě podotýkám, že během pobytu v dětském domově musela být Denisa několikrát hospitalizována v psychiatrické léčebně.

Vzhledem k tomu, že chci svou práci ukázat, jaká je skutečná soudní praxe ohledně pěstounské a ústavní péče, klady a záporů této péče, uvádím následující:

V podstatě asi 1/3 řešených návrhů připadá na ústavní výchovu. Ve 2/3 se jedná o pěstounskou péči, kdy jsou děti svěřovány do pěstounské péče prarodičů, protože

rodiče se o děti přestanou starat. Dochází však i k tomu, že prarodiče nezvládnou výchovu dítěte a toto musí být svěřeno do ústavní výchovy.

K tomuto chci pouze podotknout, že novela o ochraně dětí navrhuje, aby prarodiče nedostávali odměnu jako ostatní pěstouni. Docházelo by s největší pravděpodobností k tomu, že by prarodiče neměli na péči o vnoučata peníze. Děti by pak mohly skončit v ústavu. Dalšími častými případy jsou i ty, kde dítě z důvodů úmrtí (většinou matky) si vezme do pěstounské péče někdo z příbuzných.

Soudy mají v ochraně práv speciální postavení, stejně tomu tak je i v systému ochrany práv dětí. Z orgánů sociálně-právní ochrany dětí je svěřeno nejvíc kompetencí obecním radám obcí s rozšířenou působností. Svě zvláštní kompetence v ochraně práv dítěte má policie, zdravotnické zařízení, škola.

Některé kompetence patří soudu výlučně, například omezit rodičovskou zodpovědnost může pouze soud. Soudy zahajují opatrovnická řízení – tedy v podstatě začínají řešit osud dítěte – buď z vlastního podnětu nebo na základě vnějšího podnětu nebo na něčí návrh. Podnět na zahájení řízení ve věci ochrany zájmu dítěte může k soudu podat kdokoliv.

V naší republice jsou opatrovnické soudy, soudní znalci, sociální pracovníci a posudkoví lékaři tak přetíženi, že lhůty pro vydání rozhodnutí jsou velice zdlouhavé. V případě dětí je nenahraditelný každý den, který musí strávit v nevhodném prostředí, z toho důvodu má velký význam institut předběžného opatření, § 76a odst. 1 o.s.ř. Tedy ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče ne jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, předseda senátu předběžným opatřením nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. V tomto případě rozhoduje předseda senátu do 24 hodin poté, co byl návrh podán. Návrh může podat pouze orgán sociálně právní ochrany dětí.

Soudem je nařízeno, aby bylo dítě na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožní realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.

Kritickými body v soudní praxi je odvolání, kdy lhůty pro rozhodnutí nadřízeného soudu nejsou stanoveny. Tím v podstatě stojí samotné řízení na první instanci a čeká se na vyřešení odvolání. Pokud například krajský soud rozhodnutí zruší a věc vrátí, stává

se řízení velice zdlouhavým. V jedné věci může být podáno i několik odvolání a není ojedinělé, že řízení trvá i několik roků.

Do náhradní výchovné nebo rodinné péče by měly být umisťovány děti, které jsou z nějakého důvodu ve svém původním výchovném prostředí vážně ohroženy. Mezi tyto důvody patří týrání, zneužívání, závažné formy zanedbávání a další jevy, které ohrožují zdraví, život nebo optimální vývoj dítěte. V těchto případech je úkolem státu rychle a účinně zakročit a dítěti poskytnout náhradní prostředí, ve kterém se zajistí jeho vývoj. Pro stát by měla být ústřední otázka, v jakém prostředí bude nejlépe vývoj dítěte nejlépe zajištěn.

Vývoj dítěte je úzce spjatý s prostředím, ve kterém vyrůstá. Umístění dítěte do náhradní péče sebou přináší zásadní zásad do jeho života a silně ovlivňuje jeho psychický i tělesný vývoj. Aby se dítě vyvíjelo v psychologicky zdravého jedince, musí mít vztah s dospělým jedincem a to již v druhé polovině prvního roku života, kdy se u dítěte rozvíjí vazba.

V souladu s převládajícím názorem odborníků by měla být péče o malé děti, zejména o děti do tří let, poskytována výhradně v rodině. Měly by proto podporovány ty formy náhradní péče, které dítěti mohou nabídnout rodinné prostředí a tím i ovlivnit celkový vývoj dítěte. Pro zdravý vývoj dítěte je potřebné a přirozené vyrůstat v rodinném prostředí.

Dochází však i k tomu, že i náhradní rodiny selhávají. Nestačí totiž jen chtít, ale musí i vědět. Potencionální rodič si vytvoří iluze o dítěti a těm potom věří. Proto je nutná odborná příprava. Když náhradní rodič nerozumí tomu, co dítě prožívá, může mu i přes dobrou vůli, velmi ublížit. Ani vysoká škola neudělá z člověka rodiče, ani náhradního.

Ale na druhou stranu – prostředí dětských domovů poskytuje dosti často lepší životní prostředí než prostředí nefungujících biologických rodin. Bohužel však neposkytnou individuální péči, která je nebo by měla být v milující rodině.

Jestliže „sociálka“ odebere dítě rodiči, tento je laxní, pohodlný a spoléhá na instituci, která se postará. Mělo by být určitě nějaké mírné donucení pro rodiče, aby se postaral. Když se takovému rodiči sdělí, že dítě půjde do pěstounské péče, určitě je to dostatečně silný faktor k tomu, aby o dítě bojoval, alespoň některý z rodičů. Také je třeba rozšiřovat možnosti rodinných terapií nebo a rodiče aktivně zapojovat do života dítěte, do řešení jeho problémů, resp. problémů, které vedly k odebrání dítěte.

Pokud chceme pomáhat dětem, je třeba pomoci i jejich rodičům. Například finančně nenáročnými obecnými nájemními byty, terénní sociální prací. Až i toto selže, můžeme hledat náhradní výchovu. Zajímavá je skutečnost, že v zahraničí přijmou do dětského domova i rodiče, aby s nimi a s jejich dětmi mohli pracovat.

Můžeme se i poučit z úspěchů i chyb v jiných zemích. Je možné dosáhnout toho, aby velká část dětí mohla zůstat v původní rodině, které budou poskytovány intenzivní služby. Další část dětí by mohla být umístěna v náhradním rodinném prostředí. Samozřejmě pro určitou část dětí bude ústavní výchova jediné – možná i nejlepší řešení.

Ještě vzniká další problém – dítě přichází do zařízení náhradní výchovy často z prostředí s nízkou sociální úrovní. Během pobytu v dětském domově se setká mnohdy s až nadstandardními materiálními podmínkami a když ze zařízení odejde, vrací se zpět do prostředí s nízkou životní úrovní. Jde v takovém případě o přípravu na reálný život.

V současné době je problematika práv dítěte a problematika ústavní péče silně medializována a podléhá i politickým tlakům. Neustále je zdůrazňováno, že ústavní péče se nikdy nemůže rovnat péči ve funkční rodině. Je argumentováno také tím, jak vysoké jsou náklady na provoz ústavních zařízení oproti tomu, jakou odměnu má pěstoun.

Je pravdou, že existují ústavní zařízení vzhledem k potřebám lepší a horší. Rozdíly jsou někdy velké, záleží hodně na osobnostech ředitelů zařízení.

Ústavy na rozdíl od rodinného prostředí, poskytují dětem jen málo příležitostí osvojit si nové dovednosti. Je u nich výrazně opožděn rozvoj řeči, motorický vývoj je jen mírně pod průměrem. Mají také největší obtíže se zvládnutím školních povinností. I když mnoho institucí poskytuje lepší životní prostředí než prostředí nefungujících biologických rodin, nemůže poskytnout individuální podnětnou péči, kterou může věnovat jedinec v individuálním kontaktu.

I ta nejkvalitnější péče v dětských domovech nemůže z vývojového hlediska nahradit silný oboustranný emoční vztah s blízkou osobou, který je pro úspěšný vývoj dítěte nezbytný. Jestliže bude ubývat dětí v ústavech a ústavní výchova bude suplovat výchovu dítěte jen opravdu ve výjimečných případech, je také možnost se dětem v ústavech více věnovat a více pro ně udělat. A to nejen po dobu, kdy v ústavu pobývají, ale i v té době, kdy je řešena otázka jejich odchodu do života.

Ale zase na druhou stranu – zrušit ústavy a mít profesionální pěstouny. A nebudou tito vidět hlavně vidět „odměnu“ a brát si vzhledem k tomu do péče co nejvíce dětí? A kam půjdou děti postižené a děti tzv. „neumístitelné“, to jsou ve většině případů

romské děti. A kam půjdou děti, které jsou například matce odebírány hned po narození, když se zruší kojenecké ústavy? Podle Ministerstva práce a sociálních věcí mají v naší republice přestat existovat do konce roku 2013. Místo nich by se muselo najít 500 náhradních rodin. Česká vláda se chce vydat cestou jako vyspělé evropské země, které už roky podporují hlavně pěstounskou a adoptivní péči.

Veškerá rozhodnutí ohledně umístění dětí do náhradního prostředí by měla být individualizována v rámci nejlepšího zájmu dítěte a měla by zdůraznit léčebné či nápravné aspekty. Odchod dětí do náhradních rodin není tak častý důvodem je původní rodina, která nemá zájem děti vychovávat, ale nemožní jim život v náhradní rodině tím, že je právně nevolní. Až příliš chráníme biologické rodiče dítěte. Nestará se, neprojevuje zájem – ať je zbaven rodičovských práv a dítě pak může vyrůstat v náhradní rodině.

Vzhledem k tomu, že v současné době jsou připravovány novela zákonů č. 94/1964 Sb. o rodině a zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí. Uvádím, co považuji za podstatné a důležité k efektivnějšímu řízení:

Novela zákona č. 94/1964 Sb. o rodině:

- Výchovná opatření uvedená v § 43 ZOR budou nově zakotvena v zákona o sociálně-právní ochraně dětí.
- Je stanoveno, že příbuzenská pěstounská péče je nejen možná, ale má přednost před nepříbuzenskou.
- Úprava PP na přechodnou dobu přenesena do zákona č. 359/1999 Sb., zákon o rodině na ni pouze odkazuje.
- Důvodem pro nařízení ústavní výchovy dítěte nemohou být samy o sobě materiální nedostatky rodiny, zvláště pak špatné bytové poměry.
- Ústavní výchovu podle § 46 zákona o rodině lze nařídit maximálně na dobu 3 let s možností opakovaného prodloužení, o němž se rozhoduje v řádném řízení.
- Sjednocuje se lhůta pro tzv. kvalifikovaný nezájem rodiče o dítě v souvislosti s osvojením (nyní 6 měsíců a 2 měsíce u novorozence) na tři měsíce ve všech případech.

Novela zákona č. 359/1999 o sociálně právní ochraně dětí

- Obecné cíle jsou vytvoření podmínek pro zabezpečení výchovy a všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí nebo v náhradním rodinném prostředí.
- Změna orientace systému směrem k prevenci, díky níž odpadne nákladná a v mnoha případech neúčinná práce s dlouhodobě neřešenými problémy.
- Vytvoření možností k nadměrnému umístování dětí do institucionální péče rozvojem a profesionalizací pěstounské péče.
- Dochází k přesunu výčtu výchovných opatření z dosavadního ust. § 43 odst. 1 zákona o rodině č. 94/1963 Sb. , § 13 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí.

Nově se zařazuje „Kuratela pro děti a mládež“ – tj. péče o děti, které vedou nemravný nebo zahálčivý život, který spočívá např. v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, požívají alkohol nebo jiné látky, živí se prostitucí atd. Kurátor – zaměstnanec obce – bude mít povinnost provádět opatření směřující k odstranění nebo prohlubování poruch fyzického, psychického a sociálního vývoje dítěte. Bude zaměřovat svoji činnost na mládež s nařízenou ústavní výchovou z důvodu závažných výchovných problémů, pomoc nezletilým a mladistvým.

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu umožňuje, aby dítě mohlo vyrůstat v náhradním rodinném prostředí u proškolených pěstounů i krátkodobě a nemuselo trávit čas v ústavním prostředí. Tato forma by měla být pro děti, které musí dočasně žít mimo vlastní rodinu. Novela stanovuje maximální dobu, po kterou může být dítě v péči „profesionálního“, a to na tři roky. Pěstounská péče na přechodnou dobu je institutem překlenovacím, dítě se má co nejdříve vrátit do péče svých rodičů.

Ruší se zprostředkování na úrovni ministerstva práce a sociálních věcí. Ministerstvo práce a soc. věcí již nebude nadále příslušné ke zprostředkování náhradní rodinné péče. Zůstane mu zachována možnost vstupu do evidence dětí nebo žadatelů vedených krajskými úřady za účelem kontroly.

Podle nového občanského zákoníku, který má nabýt platnosti od 1. 1. 2014, má být ústavní výchova nařizována na dobu určitou a to na tři roky. Nařízení by se měla týkat opravdu jen nejnutejších případů, ve kterých selhala veškerá mírnější výchovná

opatření. Může takové opatření motivovat rodiče ke zlepšení jejich životní a sociální situace. Měli by být rodiče po této době zbaveni své rodičovské odpovědnosti.

Je zřejmé, že v naší republice se cesta k modelu optimálního plnění potřeb náhradní výchovy bude ještě dlouho hledat. Na prvním místě by bylo vhodné posílit kompetence rodičů nebo zlepšit jejich prostředí tak, aby dítě ze svého přirozeného prostředí nemuselo být vytrženo. Mělo by se zvážít odebrání, děti se nemají kam vracet.

Dnes se už velká část odborníků shodne na tom, že pokud by náhradní výchova měla suplovat původní biologickou rodinu dítěte, měla by být postavena na rodině vychovatelů a na společném bydlení, ideálně v rodinném domě.

Práva, potřeby a postupu řešení různých situací ohrožení dětí jsou velmi jasně zakotveny v mezinárodních úmluvách a zákonech každé země. Je to především „Úmluva o právech dítěte“ (New York, 20.11.1989), která deklaruje, že práva dětí vyžadují zvláštní ochranu a žádá ustavičné zlepšování situace dětí na celém světě.

Vzhledem ke všem výše uvedeným aspektům je samozřejmě výhodnější pro dítě pěstounská péče, o tom určitě nelze polemizovat. Je třeba skutečně podporovat rozšiřování této péče, vzhledem k tomu, že dítě se nachází v rodinném prostředí, které je podnětné pro jeho další vývoj.

Ústavy však, dle mého názoru, rušit nelze. Každá z obou péči je specifická. A nelze ústavní péči jen kritizovat. I tato je velice potřebná. Pokud by nebyly ústavy, jsou v podstatě osudy dětí nedořešené. Ona teorie a skutečná praxe je opravdu každá o něčem jiném. A převážná část jak sociálních pracovníků, tak zaměstnanců soudů, jsou v této oblasti skutečně odborníky, problémy z praxe velice dobře znají a vše se snaží co vyřešit co nejlépe ve prospěch každého dítěte.

Protože mi připadá současná praxe poměrně zdlouhavá, věřím, že novely, které se promítnou do soudního řízení, přinesou potřebné výsledky. Zejména by mělo dojít především ke zrychlení celého soudního řízení, aby nedocházelo ke zbytečným průtahům apod.

Závěr

Současně se změnami ve společnosti dochází také ke změnám v současné rodině. Za její stav je společnost odpovědná. Dnes již dítě často není hlavním středem zájmu rodičů. Souvisí s tím poměrně vysoká pracovní vytíženost matek, které se snaží vybudovat kariéru. Narůstá počet rodin pouze s jedním dítětem, snižuje se stabilita vztahů, je vysoký nárůst rozvodovosti. Rodina však by měla být nejpřirozenějším prostředím pro zdravý vývoj dítěte a jeho socializaci.

Stejně tak podléhá společenskému vývoji systém náhradní rodinné péče. Měla by být na prvním místě ohledně zajištění péče pro děti, které nemají možnost vyrůstat ve vlastní rodině.

Samozřejmě z hlediska péče o dítě by mělo docházet k rozšiřování náhradní rodinné péče. Veřejnost by měla být o celé problematice ohrožených dětí, o náhradních rodinách, o ústavní výchově, více a pravdivě informována. Je třeba získávat stále více nových zájemců o náhradní rodinnou péči. Dále zvyšovat kvalitu odborné přípravy žadatelů a odbornou pomoc náhradním rodičům.

Za významnou považuji i činnost nestátních organizací, které se touto problematikou zabývají.

Vzhledem k potřebám dětí by však nemělo dojít ke zrušení ústavní výchovy, ale spíše k jejímu zkvalitnění. To znamená k jejímu přiblížení náhradní rodinné péči, která je více přínosnější. Dítě v ústavní výchově nenachází hlubší citové vazby.

Téma náhradní rodinné péče je velmi obsáhlé. Tato práce se netýká komplexně celé problematiky, ale zaměřuje se pouze na pěstounskou péči a ústavní výchovu. Chci vyzdvihnout význam jak rodiny, tak i náhradního rodičovství.

\Na skutečných příbězích rodin poukazují na život dětí, které jsou jak v pěstounské péči, tak v ústavní výchově. Jedná se o děti, kde původní rodina byla nefunkční, rodiče nebyli schopni se o děti starat tak, aby nebyl narušen jejich zdravý vývoj.

Doufám, že i změny příslušných zákonů přinesou do této problematiky změny, které budou opravdu ve prospěch dětí, které budou v náhradní rodinné péči.

Resumé

Bakalářská práce na téma „Náhradní rodinná péče jako alternativa výchovy“ je rozdělena na část teoretickou a empirickou. Teoretická část se skládá se čtyř kapitol. V první uvádím základní pojmy, definici rodiny, vývoj rodiny, význam rodiny pro zdravý vývoj dítěte a rodičovství.

Druhá část obsahu náhradní rodinnou péči a to z hlediska historie po současnost. Dále je uvedena náhradní rodinná péči v jiných zemích.

V třetí části jsou představeny jednotlivé typy náhradní rodinné péče s jejich specifiky.

Ve čtvrté popisují proces, který vede ke zprostředkování náhradní rodinné péče.

V empirické části jsou v pěti konkrétních kauzách představeny jednotlivé případy pěstounské a ústavní péče. Dvě z oblasti pěstounské péče a dvě oblasti ústavní výchovy, jedna je zrušení pěstounské péče a nařízení ústavní výchovy. Součástí každé kauzy je i vyjádření. Jednotlivé kauzy jsou uvedeny z hlediska soudní praxe – s využitím konzultací se soudkyní na opatrovnickém oddělení příslušného soudu a dále s využitím poznatků získaných studiem odborné literatury.

Anotace

Bakalářská práce je věnována problematice, která souvisí s náhradní rodinnou péčí. Zejména je věnována významu rodiny pro dítě. Zabývá se pěstounskou péčí a ústavní výchovou. Přibližuje zprostředkování pěstounské péče. Uvádí výhody pěstounské péče oproti ústavní výchově. Poukazuje také na novelizaci zákonů o rodině a o pěstounské péči. Upozorňuje na nedostatky v ústavní výchově, ale i některé v pěstounské péči. Součástí bakalářské práce je i pět kazuistik. Práce uvádí pouze určité okruhy z vybraného tématu.

Klíčová slova

Náhradní rodinná péče, pěstounská péče, pěstoun, ústavní výchova, sociálně-právní ochrana dětí, rodina, rodičovská odpovědnost, svěření do péče, předběžné opatření.

Annotation

The thesis is focused on foster care and related issues. In particular, it deals with the importance of family for the child. It follows up with foster care and institutional care. It shows the mediation of foster care. The thesis lists benefits of foster care versus institutional care. It also shows laws' amendments on family and foster care. It draws attention to shortcomings in institutional care, but also in foster care. The work contains five case reports. The paper presents only certain areas of selected topic.

Keywords

Foster care, fostering, foster-parent, institutional care, social and legal protection of children, family, parental responsibility, custody, interim measures

Seznam literatury a jiné zdroje

1. Zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky
2. Zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod
3. Zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
4. Zákon č. 94/1964 Sb. o rodině, ve znění pozdějších předpisů
5. Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
6. Zákon č. 101/2000 o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů
7. Zákon č. 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte
8. Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů
9. Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

10. KRAUS, B., Základy sociální pedagogiky. 1. vyd., Praha: Portál, 2008, s. 216, ISBN 978-80-7367-383-3,
11. MAŘÍKOVÁ, H., Proměny současné české rodiny. 1. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 229, ISBN 80-85850-93-1,
12. MATĚJČEK, Z., O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. 1. vyd., Praha: Avicium, 1994, s. 215, ISBN 80-85282-856
13. MATĚJČEK, Z., Náhradní rodinná péče. 1. vyd., Praha: Portál, 1999, s. 183, ISBN 80-717-8304-8,
14. MATĚJČEK, Z., Co, kdy a jak ve výchově dětí. 3.vyd., Praha: Portál, 2000, s. 141, ISBN 80-7178-494-X,
15. MATĚJČEK, Z., Koluchová, J., et.al., Osvojení a pěstounská péče. 1. vyd., Praha: Portál 2002, s.164,
16. MOŽNÝ, I., Moderní rodina (mýty a skutečnosti). 1. vyd., Praha: Blok, 1990, s. 184, ISBN 80-7029-018-8
17. MOŽNÝ, I., Sociologie rodiny. 2. vyd., Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002, s. 189, ISBN 80-86429-05-9,

18. PIAGET, J., et al., Psychologie dítěte. 2. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 142, ISBN 80-7187-407-9,
19. PÖTHE, P., Dítě v ohrožení. 1 .vyd., Praha: G plus G, 1999, s. 186, ISBN 80-86103-21-8
20. RADVANOVÁ, S., KOLUCHOVÁ J., et al. Výchova dětí v náhradní rodinné péči. 1. vyd. Praha: SPN, 1980, 123 s., 14-198-80
21. RADVAN, E., VAVŘÍK, M., Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 57
22. SCHOOLEROVÁ, J., Adopce, vztah založený na slibu. 1. vyd. Praha: přeloženo a vydáno se svolením Naw Press a division, 2002, s. 136, ISBN 80-7255-0566-7
23. ŠKOVIERA, A., Dilemata náhradní rodinné výchovy. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 156, ISBN 978-80-7367-318-5

24. Pěstounská péče na přechodnou dobu. 1. vyd., Praha: MPSV, 2011, 64 s., ISBN 978-80-7421-039-5
25. Právo a rodina. Praha: Linde, č. 7/2000, ISSN 1212-866X
26. Právo a rodina. Praha: Linde, č. 10/2001, ISSN 1212-866X
27. Právo a rodina. Praha: Linde, 10. ročník, č. 2, 5/2008, , ISSN 1212-866X
28. Právo a rodina. Praha: Linde, 12. Ročník, č. 9/2010, , ISSN 1212-866X
29. Právo a rodina. Praha: Linde, 13. Ročník, č. 7, 10/2011, ISSN 1212-866X
30. Vývoj dětí v náhradních formách péče.1. vyd., Praha: MPSV, 2011, 56 s., ISBN 978-80-7421-040-2

31. www.mpsv.cz
32. www.rozumacit.cz
33. www.pestouni.cz